

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ &
ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

Πτυχιακή Εργασία

**«Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός βίος της γυναίκας κατά την αρχαϊκή
εποχή (έως τον 6^ο αιώνα π.Χ.)»**

Ονοματεπώνυμο: Μαγκλάρη Ευρυδίκη

ΑΜ: B2015044

Επιβλέπων καθηγητής: Παππάς Θεόδωρος

Κέρκυρα 2022

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον κύριο Θεόδωρο Παππά για την άριστη συνεργασία και την στήριξη του στο πλαίσιο συγγραφής της παρούσας πτυχιακής εργασίας. Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Γιάννα Δημητρίου για την πολύτιμη βοήθεια της. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την πολύτιμη στήριξη τους καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	4
Κεφάλαιο 1 ^ο Ιδιωτική ζωή	6
1.1 Η γέννηση ενός θηλυκού και η περίπτωση της «έκθεσης» στην αρχαία Ελλάδα	6
1.2 Η γυναίκα στην ομηρική κοινωνία	8
1.3 Η θέση της γυναίκας στην Σπάρτη	17
1.4 Ο καλλωπισμός των γυναικών στην ομηρική κοινωνία	19
1.5 Ο γάμος και ο έρωτας στην ομηρική κοινωνία	21
1.6 Η γυναίκα στην αρχαϊκή εποχή	24
1.7 Ο μισογυνισμός στην ποίηση	28
1.8 Η γυναίκα με τη ματιά της Σαπφούς	32
1.9 Η γυναίκα με τη ματιά του Αλκμάν	35
Κεφάλαιο 2 ^ο Κοινωνική ζωή των γυναικών κατά την αρχαϊκή εποχή	38
2.1 Θρησκευτικά δρώμενα	38
2.3 Τα Παναθήναια	39
2.4 Τα Ελευσίνια Μυστήρια	43
Συμπεράσματα	48
Κατάλογος εικόνων	49
Βιβλιογραφία	50

Εισαγωγή

Το θέμα της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι «Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός βίος της γυναίκας κατά την αρχαϊκή εποχή (έως τον 6ο αιώνα π.Χ.)». Αν μελετήσει κανείς ιστορικά κείμενα, θα διαπιστώσει πως η σχέση που διαμορφώνεται είναι εκείνη που θέλει τον άνδρα κυρίαρχο και τη γυναίκα υποταγμένη¹.

Στην αρχαϊκή κοινωνία παρατηρούμε πως η πατριαρχία κυριαρχεί και ορίζει τον άντρα ως κύριο τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού βίου ενώ οι γυναίκες βρίσκονται περιορισμένες στο πλαίσιο του αρχαϊκού οίκου. Στην ίδια πόλη που γέννησε το θέατρο, την τραγωδία και την κωμωδία, στην αρχαία Αθήνα, βλέπουμε πως ο κόσμος των γυναικών έμεινε σφραγιστός².

Στην ομηρική κοινωνία οι γυναίκες όφειλαν να είναι σεμνές και να συμβιβάζονται με τα πρότυπα της πατριαρχικής κοινωνίας. Η αρχική ασχολία τους ήταν οι δουλειές του σπιτιού, η ανατροφή των παιδιών και την περιποίηση των συζύγων τους. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί πως οι γυναίκες ήταν πρόσωπα σεβαστά. Η Ναυσικά, η Ελένη, η Πηνελόπη, η Αρήτη, η Ανδρομάχη, η Εκάβη, ήταν γυναίκες ηρώων και η θέση τους ήταν να περιμένουν τους συζύγους τους να γυρίσουν από τον πόλεμο και να φροντίζουν την οικογένεια τους³. Επίσης, αποτελούσαν πρότυπο ομορφιάς και φρόντιζαν πολύ την εξωτερική τους εμφάνιση. Φορούσαν κοσμήματα στα χέρια, στο λαιμό, στα αυτιά, ακόμη και στα μαλλιά και εντυπωσίαζαν με τις εμφανίσεις τους.

Όταν έφταναν σε ηλικία γάμου, ο πατέρας τους φρόντιζε να τις παντρέψει με έναν πλούσιο γαμπρό, και καθόριζαν έτσι το μέλλον τους, δίχως εκείνες να έχουν δικαίωμα να αρνηθούν. Μάλιστα υπήρχε ο θεσμός της «εγγύης», ένα είδος αρραβώνα, μια προφορική υπόσχεση γάμου, στην οποία δεν παρευρίσκονταν οι μέλλουσες νύφες. Εκείνες συναντούσαν για πρώτη φορά τον μέλλοντα σύζυγο τους στην τελετή του γάμου και εμπιστεύονταν τη ζωή τους σε έναν άνθρωπο που επέλεγε ο πατέρας τους.

¹ Παυλάκου, Δ., 1991. *Το είδωλο στον καθρέφτη της*. Αθήνα

² Lorax, N., 2001. *Αρχαία Ελλάδα γένος θηλυκού*, μτφ. Κουτέζη Μ, Αθήνα: Μεταίχμιο.

³ Mosse, C., 1991. *Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαδήμα.

Κατά την αρχαϊκή εποχή η θέση της γυναίκας δεν παρουσίασε σημαντικές διαφορές σε σχέση με εκείνη που κατείχαν στην ομηρική κοινωνία. Ωστόσο, αξιοσημείωτο είναι πως εμφανίζεται ο μισογυνισμός. Κύριος εκφραστής ενός άκρατου μισογυνισμού, ο Ησίοδος μέσα από τα έργα του *Έργα και ημέραι* και *Θεογονία*, παρουσιάζει τις γυναίκες ως πηγή συμφορών. Επιπλέον, ο Σημωνίδης στο δικό του έργο *Ταμβος κατά γυναικών*, το οποίο έχει χαρακτηριστεί ως «ψόγος γυναικών», παρομοιάζει τις γυναίκες με ζώα, με τη μέλισσα να ξεχωρίζει από τη γουρούνα, τη σκύλα, την αλεπού, τη μαϊμού και τη φοράδα. Εκτός από τους παραπάνω σπουδαίους ποιητές, σημαντική θέση έχει και η Σαπφώ. Τα ποιήματα της υμνούσαν τον έρωτα και καταφέρνει να αφήσει το στίγμα της σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία που δεν δίνει λόγο στις γυναίκες.

Σκοπός της εργασίας

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει πτυχές της ιδιωτικής και της δημόσιας ζωής των γυναικών κατά την αρχαϊκή εποχή μέσα από τα ποιήματα του Ομήρου, του Ησιόδου, του Σημωνίδη και της Σαπφούς. Για τη συγγραφή της παρούσας εργασίας πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές. Οι πρωτογενείς πηγές ήταν τα κείμενα αρχαίων ποιητών καθώς και ευρήματα μουσειακών αντικειμένων με ανάλογο περιεχόμενο. Οι δευτερογενείς πηγές είναι βιβλία, άρθρα και διατριβές που πραγματεύονταν το ρόλο της γυναίκας κατά την αρχαϊκή εποχή.

Κεφάλαιο 1^ο Ιδιωτική ζωή

1.1 Η γέννηση ενός θηλυκού και η περίπτωση της «έκθεσης» στην αρχαία Ελλάδα

Στην αρχαιότητα η σύναψη γάμου αποτελούσε ένα ισχυρό θεσμό καθώς είχε άμεση σχέση με την τεκνοποιία⁴. Αξιοσημείωτο είναι πως υπήρχε ακόμη και συγκεκριμένος μήνας, ο Γαμηλιώνας, όπου τελούνταν οι γάμοι και ως θεσμός είχε προστάτιδα τη θεά Ήρα. Όπως αναφέρουν πηγές, οι άντρες και οι γυναίκες της Αθήνας παντρεύονταν με σκοπό να φέρουν στη ζωή νόμιμα, γερά, υγιή παιδιά, κυρίως αγόρια⁵. Οι γυναίκες στην αρχαία Αθήνα γεννούσαν συνήθως στον γυναικωνίτη του σπιτιού και συχνά έθεταν σε κίνδυνο ακόμη και την ίδια τους τη ζωή κατά τον τοκετό, καθώς δεν υπήρχαν οι κατάλληλες γνώσεις μαιευτικής, ούτε οι κατάλληλες συνθήκες υγιεινής⁶.

Κατά τη διάρκεια λοιπόν του τοκετού ερχόταν στο γυναικωνίτη μια μαία, η οποία ήταν συνήθως μια υπηρέτρια που είχε πείρα και ήταν ικανή να κόψει τον λώρο του αφαλού. Με επιδέξιες κινήσεις βοηθούσε την εγκυμονούσα να φέρει στον κόσμο ένα υγιές τέκνο⁷. Όταν ερχόταν στη ζωή το βρέφος το καθάριζαν και το έδιναν στον πατέρα για να αποφασίσει τη μοίρα του. Στην περίπτωση που ήταν κορίτσι κρεμούσαν στην εξώπορτα μάλλινες κλωστές, σύμβολο του ρόλου της γυναίκας στην οικία, ενώ αν ήταν αγόρι κρεμούσαν ένα κλαδί ελιάς.

Στη συνέχεια, έπειτα από τη γέννα η μητέρα έπρεπε να εξαγνιστεί και να παραμείνει στον οίκο για σαράντα ημέρες έως τη γιορτή της Τεσσαρακοστής⁸. Εάν η μητέρα έφερνε στη ζωή μωρό με δυσμορφία ή ήταν ένα ακόμη κορίτσι, τότε ο πατέρας θεωρούσε το παιδί ανεπιθύμητο, το τοποθετούσε σε μια πήλινη χύτρα και το παρατούσε σε κάποιο χωράφι εκτός πόλεως για να πεθάνει⁹.

⁴ Πετροπούλου, Α., 2000. «Οικογενειακοί θεσμοί», στο: Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Ελλάδα Ι: Από την Αρχαιότητα έως και τα Μεταβυζαντινά Χρόνια. Τόμος Α': *Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Αρχαία Ελλάδα*. ΕΑΠ. Πάτρα.

⁵ Ό.π. Πετροπούλου.

⁶ Ό.π. Πετροπούλου.

⁷ Flacelière, R., 2007. *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*. Αθήνα.

⁸ Ό.π. Πετροπούλου.

⁹ Ό.π. Πετροπούλου.

Βλέπουμε λοιπόν πως τα κορίτσια ήταν τα κύρια θύματα των εκθέσεων από τον πατέρα τους, ο οποίος τις έφερνε στη ζωή αλλά παράλληλα είχε την εξουσία να τις οδηγήσει και στο θάνατο, όταν έκρινε πως η ανατροφή τους ήταν περιττή.¹⁰ Ακόμη, θα πρέπει να σημειωθεί πως η περίπτωση της έκθεσης στην αρχαία Αθήνα ήταν πολύ συνηθισμένη και δεν υπάρχει καμία ένδειξη πως η έκθεση ήταν έγκλημα.¹¹

Από την άλλη μεριά στη Σπάρτη συνήθιζαν να πλένουν τα νεογέννητα με κρασί. Όσα από αυτά δεν άντεχαν τη δοκιμασία θεωρούνταν αδύναμα. Έπειτα, ο πατέρας έπαιρνε το βρέφος στη Λέσχη και η Γερουσία είχε το λόγο σχετικά με το αν το νεογέννητο θα μπορούσε να κρατηθεί από τον πατέρα. Αξιοσημείωτο είναι πως η διαδικασία της εξέτασης των βρεφών σχετιζόταν με το γεγονός πως τα υγιή μωρά θα γίνονταν σπουδαίοι πολεμιστές μεγαλώνοντας. Ένα το μωρό δεν ήταν υγιές ο πατέρας θα έρεπε να το αποθέσει σε μια τοποθεσία κοντά στον Ταῦγετο.

¹⁰ Βερόγκου, Μ. 2013. Η γέννηση των παιδιών στην αρχαία Αθήνα. *Ιστοριομνήμονες*.

¹¹ Ο.π. Βερόγκου.

1.2 Η γυναίκα στην ομηρική κοινωνία

Κατά τους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους η βασική μονάδα της αρχαίας ελληνικής κοινωνίας ήταν ο οίκος¹². Αναλυτικότερα, όλα τα μέλη ζούσαν κάτω από την ίδια στέγη, με τους άνδρες να περνούν το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους εκτός του οίκου, συνδυάζοντας τις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις με τα καθήκοντα του ενεργού πολίτη¹³. Από την άλλη μεριά οι γυναίκες όφειλαν να είναι σεμνές και οι αρετές τους ήταν η ηθική, η σωφροσύνη και η εγκάρτερηση¹⁴. Ακόμη, αξιοσημείωτο είναι πως στα αττικά αγγεία βλέπουμε παραστάσεις με μητέρες οι οποίες παίζουν με τα παιδιά τους, ενώ οι πατεράδες εμφανίζονται σαν παρατηρητές και όχι ως μέτοχοι στις παραστάσεις¹⁵.

Αναφορικά με τη γυναικεία αγωγή, θα πρέπει να σημειωθεί πως ήταν έργο της μητέρας, η οποία μαζί με την τροφή φρόντιζαν ώστε η κόρη να γίνει μια σωστή σύζυγος, μια άξια νοικοκυρά¹⁶. Σε νεαρή ηλικία τα κορίτσια μπορούσαν να παίζουν ελεύθερα με τα αγόρια, αλλά έπειτα από την ηλικία των έξι ετών περνούσαν τις ημέρες τους στον γυναικωνίτη μαζί με τη μητέρα τους και μάθαιναν τα οικιακά τους καθήκοντα¹⁷. Στην εφηβεία τα κορίτσια δεν είχαν το δικαίωμα να κυκλοφορούν στο δρόμο καθώς «δεν είναι ωραίο να χώνονται στο πλήθος»¹⁸.

Στην ομηρική κοινωνία βλέπουμε ουσιαστικά δυο κατηγορίες γυναικών, τις συζύγους ή τις κόρες των ηρώων από τη μια και τις υπηρέτριες από την άλλη¹⁹. Βέβαια, υπάρχουν και οι αιχμάλωτες, αλλά και αυτές προέρχονται από βασιλική γενιά, από αίμα ευγενών²⁰. Οι γυναίκες αυτές, η Ναυσικά, η Ελένη, η Πηνελόπη, η Ανδρομάχη, η Εκάβη, είναι πρώτα πριγκίπισσες ή γυναίκες ηρώων. Η θέση τους είναι στο σπίτι, να καρτερούν τους άνδρες τους να γυρίσουν από τον πόλεμο, να φροντίζουν τα παιδιά τους και να μην έχουν λόγο για τις

¹² Παππάς, Θ. Γ., 2007. *Προσεγγίσεις στην αρχαία ελληνική παιδεία. Από τον Όμηρο ως τον Ισοκράτη*, Αθήνα: Καρδαμίτσα.

¹³ Μανακίδου, Φ., 2015. *Έν οίκω και έν δήμω. Όψεις του ιδιωτικού και του δημόσιου βίου μέσα από γραμματειακές και εικονογραφικές μαρτυρίες στην αρχαϊκή και κλασική εποχή*. Αθήνα.

¹⁴ Ο.π. Παππάς

¹⁵ Ο.π. Μανακίδου

¹⁶ Ο.π. Μανακίδου.

¹⁷ Ο.π. Μανακίδου.

¹⁸ Mathieu, N.C., 1973. «Homme-culture et femme-nature», *L'Homme* 13.

¹⁹ Ο.π. Mosse.

²⁰ Ο.π. Mosse.

υποθέσεις των ανδρών. Οι γυναίκες στον Όμηρο εκπλήρωναν μια τριπλή λειτουργία : ήταν σύζυγοι, βασίλισσες και οικοδέσποινες²¹.

Εικόνα 1: Ο Πάρης και ο Έκτορας αποχαιρετούν τις συζύγους τους πριν πάρουν το δρόμο για τη μάχη. Χαλκιδικός κρατήρας, 530-520 π.Χ. Μουσείο Würzburg

Πηγή: <http://ebooks.edu.gr/>

Βλέπουμε λοιπόν τη Ναυσικά να πλέκει τα ρούχα μαζί με τις δούλες στο ποτάμι²². Επιπλέον, στην Ιλιάδα βλέπουμε τον Έκτορα να λέει στην Ανδρομάχη²³:

«Μα γύρνα απάνω σπίτι σου, και γνοιάσου τις δουλειές σου,
τον αργαλειό, τη ρόκα σου. Και τις παρακόρες
να τρέξουν στη δουλειά και αυτές. Τα λόγια, είν' αντρίκια
δουλειά, μαθές, και ξέχωρα, δική μου εδώ. Γιατί είμαι
Αφέντης, μέσ' στο σπίτι μου²⁴».

²¹ Ό.π. Mosse.

²² Ό.π. Mosse

²³ Ό.π. Mosse

²⁴ Ό.π. Mosse

Εικόνα 2: Ο Οδυσσέας ικετεύει την Αρήτη.

Jelgersma, Tako Hajo, περίπου 1717-1795, σχέδιο.

Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο,

Πηγή: <https://blogs.sch.gr/>

Ακόμη, στην Ιλιάδα βλέπουμε και την Ελένη στην Τροία να περνάει τις ώρες της υφαίνοντας:

«σκουτί στον αργαλειό της
διπλόφαρδο, άλικο, και ξόμπλιαζε
παλικάριές, οι Αργίτες
που'χανε κάνει οι χαλκοθώρακοι
κι οι Τρώες οι αλογατάδες²⁵»

²⁵ Ό.π. Mosse.

Επίσης, οι γυναίκες στην ομηρική κοινωνία υποδέχονται τους ξένους επισκέπτες και ασχολούνται με τη διαμονή τους. Έτσι, η Ελένη όταν φτάνει ο Τηλέμαχος στη Σπάρτη:

*«επρόσταξε να στρώσουνε κρεβάτια στον ξενώνα,
προσκέφαλα ώρια κόκκινα να ρίξουν και φλοκάτες
να καλοστρώσουν και κρουστές ν'απλώσουν μαντανίες,
να σκεπαστούν»*

Την ίδια έκφραση βρίσκουμε όταν η Αρήτη υποδέχεται τον Οδυσσέα στη Σχερία με τη διαφορά πως στο κομμάτι των οικιακών δραστηριοτήτων της οικοδέσποινας έχουμε την παρουσία της της κόρης του βασιλιά που εξασφαλίζει με τη βοήθεια των υπηρετριών της, το πλύσιμο των ρούχων όλου του σπιτιού. Ακόμη ανάμεσα στα καθήκοντα της οικοδέσποινας είναι η παροχή λουτρού στους φιλοξενούμενους της. Χαρακτηριστικά, βλέπουμε της Πολυκάστη, κόρη του Νέστορα να ετοιμάζει το λουτρό για τον Τηλέμαχο²⁶:

*«Κι ως του Οδυσσέα εκείνη
τον άζιο γιο απόλουσε, με μυρωμένο λάδι
τον αλείψει, και του 'βαλε πανέμορφη χλαμύδα
τι ώριο χιτώνα».*

²⁶ Ο.π. Mosse.

Εικόνα 3: Η ωραία Ελένη από την Εβελίν ντε Μόργκαν (1898, Λονδίνο)

Πηγή: <https://blogs.sch.gr/>

Ακόμη, η Πηνελόπη, η κατ' εξοχήν οικοδέσποινα σε όλη τη διάρκεια του ποιήματος προσφέρει την τέλεια εικόνα²⁷. Είναι φύλακας της εστίας και του σπιτιού του Οδυσσέα, αρνείται να παραχωρήσει τους μνηστήρες όσα της εμπιστεύτηκε ο σύζυγος της²⁸. Εκείνη, όπως άλλωστε και η Ελένη και η Αρήτη, περνά τις μέρες της στον αργαλειό και ετοιμάζοντας πολύτιμα υφάσματα.

Η Πηνελόπη είναι ακόμη η κυρία των υπηρετριών και ασχολείται με την καλή διαχείριση του οίκου. Κάτι τέτοιο φαίνεται και από το συλλογισμό του Εύμαιου, του χοιροβοσκού που παραπονιέται στον Οδυσσέα σχετικά με την Πηνελόπη²⁹:

«μα οι δούλοι με λαχτάρα

²⁷ Ο.π. Mosse.

²⁸ Ο.π. Mosse.

²⁹ Ο.π. Mosse.

*πάντα προσμένουν τη στιγμή, να πάνε στην κυρά τους
και να σταθούν αγνάντια της, μαζί της να μιλήσουν
να ακούσουν και να μάθουνε, το κάθε τι να πούνε
να φαν, να πιουν, κι ως θα γυρνούν, στ'αμπέλι ή στο χωράφι
κάτι κι ' αυτοί να πάρουνε απ'τα καλούδια εκείνα,
που ευφραίνουν πάντα την καρδιά του δύστυχου του δούλου».*

Επιπλέον, μέσα από τα λόγια του Οδυσσέα προς την Πηνελόπη βλέπουμε την καλή διαχείριση του οίκου και τον καθορισμό των ρόλων των δυο συζύγων³⁰:

*«τώρα που εσμίξαμε ξανά στην ποθητή μας κλίνη,
θέλω το σπιτικό μου βιος εσύ να διαφεντεύεις.
Μα για τα γιδοπρόβατα, που οι δολεροί μνηστήρες
μου καταλύσαν κι' έσφαξαν είναι δική μου η έγνοια
πλήθια απ' τα ξένα, μόνος μου, θα κάμω για δικά μου,
κι οι Αχαιοί για χάρισμα άλλα θα κουβαλήσουν,
ως να γιομίσουνε ξανά οι μάντρες μου άκρη σ' άκρη».*

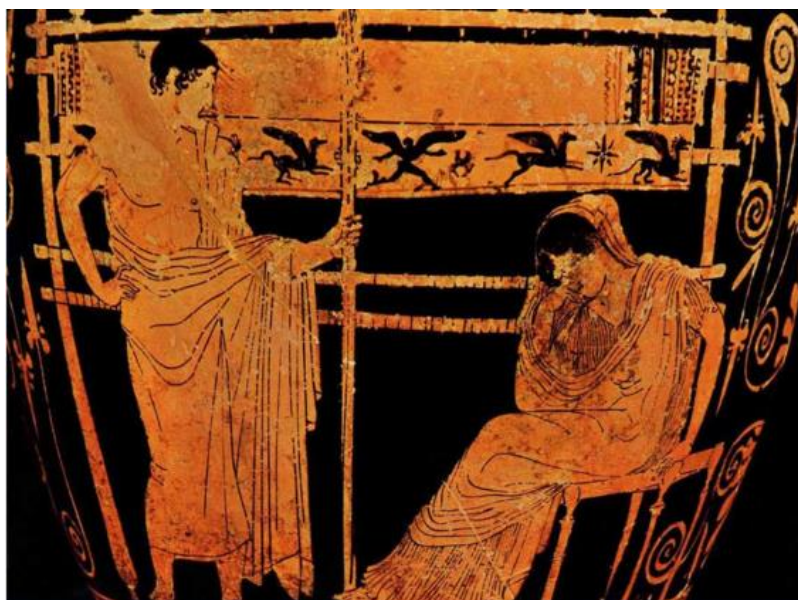
Χαρακτηριστικά είναι και τα λόγια του Οδυσσέα προς τη σύζυγο του Πηνελόπη, τα οποία αποτελούν ύμνο στη γυναικεία αξία³¹:

*«Ω δέσποινα μου, ποιος θνητός στη γη μας την ατέρμονη
ψεγάδι εσένα θα μπορούσε να σου βρει' έφτασε η δόξα σου
ψηλά κι απλώθηκε στον ουρανό σαν κάποιου βασιλιά.*

³⁰ Ο.π. Mosse.

³¹ Πούικλη, Θ., 2008. *Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα. Εικόνες της αρχαίας Ελληνίδας στα σχολικά βιβλία των αρχαίων ελληνικών του Γυμνασίου*. (Μεταπτυχιακή διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Άψογος και θεοσεβής, ένα λαό μεγάλο και γενναίο κυβερνά
με γνώμονα τη δίκαια κρίση αυτού».

Εικόνα 4: Η Πηνελόπη και δίπλα της ο Τηλέμαχος (εικόνα από αρχαίο σκύφο)

Πηγή: <http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/klasiki/Penelope-painter0.htm>

Εκτός από τη γυναικεία αξία παρατηρούμε πως αναγνωρίζεται παράλληλα και ένας ρόλος που υπερβαίνει τα στενά όρια της οικογενειακής εστίας και αφορά την άσκηση κυβερνητικών εξουσιών³².

Στην ομηρική κοινωνία εκτός από τις συζύγους ηρώων, βλέπουμε και πλήθος υπηρετριών³³. Πιο συγκεκριμένα, εμφανίζονται πάρα πολύ συχνά ανώνυμες στη σκιά της οικοδέσποινας, προετοιμάζοντας το μαλλί είτε μεταφέροντας το νερό για το λούσιμο των φιλοξενουμένων³⁴. Αξιοσημείωτο παράδειγμα αποτελεί η σκηνή της ραψωδίας δ στην Οδύσσεια, όπου ο Τηλέμαχος φτάνει στη Σπάρτη με τους συντρόφους του³⁵:

³² Ο.π. Πούικλη.

³³ Ο.π. Mosse.

³⁴ Ο.π. Mosse.

³⁵ Ο.π. Mosse.

«Σε σκαλιστά κι' ώρια λουτρά μπήκαν για να λουστούνε.

κι' οι δούλες με δασύμαλλες φλοκάτες και χιτώνες

και τους καθίσαν σε θρονιά, σιμά στο γιο του Ατρέα.

μια ψυχοκόρη του σπιτιού σ' ώριο χρυσό λαγήνι

νερό τους έφερε, κι' ευθύς μεσ' σ' αργυρή λεκάνη

τους έρριχνε, για να νιφτούν. Στερνά, σιμά τραπέζι

γυαλιστερο τους έστρωσε. Ψωμί τότε μπροστά τους

κι η σεβαστή η κελάρρισα τους έβαλε και πλήθια,

πασίχαρη, έφερε φαγιά απ' όσα είχαν στο σπίτι».

Παρατηρούμε λοιπόν πως η οικονόμος χαρακτηρίζεται ως σεβαστή. Επίσης, μια ακόμη υπηρέτρια, η τροφός, φαίνεται πως έχει σπουδαίο ρόλο. Η σπουδαιότητα αυτή επιβεβαιώνεται από τη θέση που είχε η Ευρύκλεια στην Οδύσσεια, η οποία υπήρξε τροφός του Τηλέμαχου και πριν από αυτόν του Οδυσσέα, την οποία αγόρασε ο Λαέρτης «στην τιμή των είκοσι βοδιών»³⁶. Ακόμη, μια τροφός που εμφανίζεται στην Οδύσσεια, η Ερυνόμη, τροφός της Πηνελόπης, η οποία παρουσιάζεται να εκπληρώνει κι εκείνη τις λειτουργίες της οικονόμου.

³⁶ Ό.π. Mosse.

Εικόνα 5: Η Ευρύκλεια γνωρίζει τον Οδυσσέα, έργο του Christian G. Heyne.

Πηγή: <https://blogs.sch.gr/>

1.3 Η θέση της γυναίκας στην Σπάρτη

Η θέση της γυναίκας στη Σπάρτη διέφερε σε μεγάλο βαθμό από εκείνη που είχε η γυναίκα στην αρχαία Αθήνα. Στη Σπάρτη κυριαρχούσε η τάξη και η ισότητα καθώς και η πειθαρχία.

³⁷. Άξιο αναφοράς είναι πως στην πόλη αυτή οι γυναίκες απολάμβαναν την ελευθερία, έπαιρναν μέρος σε αγωνίσματα όπως οι άντρες και είχαν δικαίωμα στη δημόσια εκπαίδευση.³⁸ Μάλιστα ταξιδιώτες από άλλες Ελληνικές πόλεις ανέφεραν για τις γυναίκες της Σπάρτης πως δεν ένιωθαν φόβο στα να εκφράσουν ελεύθερα τις απόψεις τους, ενώ σε πολλές περιπτώσεις έπειθαν και τους άντρες τους να τις αποδεχθούν³⁹.

Αναφορικά με την ανατροφή και την εκπαίδευση τους, χαρακτηριστικό είναι αυτό που αναφέρει ο Ξενοφώντας:

«Αὐτίκα γὰρ περὶ τεκνοποιίας, ἵνα ἐξ ἀρχῆς ἄρξωμαι, οἱ μὲν ἄλλοι τὰς μελλούσας τίκτειν καὶ καλῶς δοκούσας κόρας παιδεύεσθαι καὶ σίτῳ ἢ ἄνυστὸν μετριωτάτῳ τρέφουσι καὶ ὄψῳ ἢ δυνατὸν μικροτάτῳ (...) καὶ τὰς κόρας οἱ ἄλλοι Ἑλλήνες ἡρεμιζούσας ἐριουργεῖν ἀξιοῦσι. (...) ὁ δὲ Λυκοῦργος ἐσθῆτας μὲν καὶ δούλας παρέχειν ἱκανὰς ἡγήσατο εἶναι, ταῖς δὲ ἐλευθέραις μέγιστον νομίσας εἶναι τὴν τεκνοποιίαν πρῶτον μὲν σωμασκεῖν ἔταξεν οὐδὲν ἥττον τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος φύλου· ἔπειτα δὲ δρόμου καὶ ἰσχύος, ὥσπερ καὶ τοῖς ἀνδράσιν, οὕτω καὶ ταῖς θηλείαις ἀγῶνας πρὸς ἀλλήλας ἐποίησε, νομίζων ἐξ ἀμφοτέρων ἰσχυρῶν καὶ τὰ ἔκγονα ἐρρωμενέστερα γίγνεσθαι⁴⁰.»

Στη Σπάρτη οι νόμοι απαιτούσαν όλα τα βρέφη να απολαμβάνουν την ίδια ανατροφή με τα αδέλφια τους⁴¹. Ακόμη υπήρχαν και ορισμένες τελετουργίες, όπως το λεγόμενο «έθιμο αντιστροφής». Σύμφωνα με αυτό το έθιμο, έκοβαν τα μαλλιά των κοριτσιών και έπειτα τα έντυναν με ανδρικά ρούχα⁴². Ο λόγος της ύπαρξης του συγκεκριμένου εθίμου ήταν το πέρασμα των κοριτσιών σε ένα στάδιο διαφορετικής κοινωνικής υπόστασης. Έτσι, τα νέα κορίτσια με το έθιμο αυτό, περνούσαν σε στάδιο διαφορετικής κοινωνικής κατάστασης⁴³.

³⁷ Δημάκης, Π.Δ., *Πρόσωπα και θεσμοί της Αρχαίας Ελλάδας*, Παπαδήμα, Αθήνα 1994.

³⁸ Ο.π. Δημάκης.

³⁹ Ο.π. Δημάκης.

⁴⁰ Ξεν. Λ.Π. 1. 3.

⁴¹ Ο.π. Pomeroy.

⁴² Bruit-Zaidman, L. και Schmitt-Pantel, P. *Η θρησκεία στις ελληνικές πόλεις της κλασικής εποχής*, μτφρ. Κ. Μπούρας, Πατάκη, Αθήνα 2012.

⁴³ Ο.π. Bruit-Zaidman.

Ακόμη, η αγωγή των κοριτσιών είχε δημόσιο χαρακτήρα. Περιλάμβανε τη συμμετοχή τους σε αγωνίσματα και σε διάφορες τελετές που πραγματοποιούνταν στην πόλη. Στο πλαίσιο της αγωγής αυτής φορούσαν άνετα ρούχα ώστε να είναι άνετες. Οι ασκήσεις που πραγματοποιούσαν ήταν με σκοπό να γίνουν δυνατές και να φέρουν στον κόσμο υγιή τέκνα⁴⁴.

Επίσης, τα κορίτσια στη Σπάρτη πήγαιναν στο δημόσιο σχολείο όπως και τα αγόρια της ηλικίας τους, αλλά για μικρότερο χρονικό διάστημα. Μάλιστα στο σχολείο οι δάσκαλοι τις ενθάρρυναν να συμμετέχουν σε περισσότερες αθλητικές δραστηριότητες. Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί πως η εκπαίδευση των γυναικών δεν ήταν μόνο σωματική. Όπως αναφέρει ο Πλάτων στον Πρωταγόρα «δεν ήταν μόνο οι άνδρες αλλά και οι γυναίκες που υπερηφανεύονταν για την πνευματική καλλιέργειά τους».⁴⁵

Εικόνα 6: Γυναίκα της Σπάρτης

Πηγή: <http://spartiatikesmores.gr>

⁴⁴ Ο.π. Μανακιδου.

⁴⁵ Ο.π. Pomeroy.

Αναφορικά με τον γάμο, οι νόμοι της Σπάρτης έλεγαν πως τα κορίτσια θα πρέπει να οδηγούνται στον γάμο εφόσον ήταν σε κατάλληλη ηλικία ώστε να απολαύσουν τον έρωτα. Μάλιστα οι Σπαρτιάτες φαίνεται πως θεωρούσαν ως πράξη βίας τη μη συναινετική σεξουαλική επαφή⁴⁶. Ακόμη, οι γυναίκες της Σπάρτης παντρεύονταν άντρες που ήταν μεγαλύτεροι από εκείνες. Αφού λοιπόν παντρεύονταν, οι γυναίκες εκτός από τον οίκο, αναλάμβαναν και τη φροντίδα των κτημάτων των συζύγων τους.⁴⁷ Συμπεραίνουμε λοιπόν πως οι γυναίκες της Σπάρτης είχαν τον έλεγχο του οικογενειακού πλούτου. Ακόμη, στην γορτυνιακή κοινωνία, οι γυναίκες είχαν και δικαίωμα παράστασης στα δικαστήρια⁴⁸.

Μια ακόμη διαφορά με τη γυναίκα της Αθήνας είναι πως η γυναίκα στη Σπάρτη κληρονομούσε τον σύζυγο της και έπαιρνε στα χέρια της την περιουσία του σε περίπτωση θανάτου. Ακόμη σε περίπτωση διαζυγίου είχε το δικαίωμα να πάρει πίσω την προίκα που είχε δώσει ο πατέρας της πριν το γάμο.⁴⁹ Η οικονομική δύναμη που είχαν οι γυναίκες της Σπάρτης διαδραμάτιζε και σημαντικό ρόλο στην κοινωνική τους άνοδο.

Κλείνοντας αξίζει να σημειωθεί πως ενώ οι Σπαρτιάτισσες δεν γίνονταν στρατιώτες όπως οι σύζυγοι τους, είχαν ως αποστολή σύμφωνα με τον Λυκούργο να φέρουν στη ζωή γερά και υγιή αγόρια, τους στρατιώτες της επόμενης γενιάς⁵⁰.

1.4 Ο καλλωπισμός των γυναικών στην ομηρική κοινωνία

Οι γυναίκες στην αρχαία Ελλάδα φρόντιζαν την προσωπική τους υγιεινή και έδιναν μεγάλη προσοχή στον καλλωπισμό τους. Αξιοσημείωτο είναι πως οι γυναίκες στην αρχαία Αθήνα χρησιμοποιούσαν αρώματα, καλλυντικά και καλλωπιστικά προϊόντα τα οποία παρασκεύαζαν συχνά οι ίδιες με βιολογικά υλικά⁵¹. Εκείνη την εποχή υπήρχε μια ποικιλία σε πούδρες και έλαια τα οποία ανακάτευαν με χρωματιστές χρωστικές ουσίες⁵². Επίσης, συνήθιζαν να βάφουν τα φρύδια τους με τριμμένο αντιμόνιο και τα βλέφαρα με φούμο (κάρβουνο). Ακόμη, στα μάγουλα και στα χείλη χρησιμοποιούσαν χένα ή χυμούς από μούρα

⁴⁶ Ο.π. Pomeroy.

⁴⁷ Ο.π. Pomeroy.

⁴⁸ Ο.π. Pomeroy.

⁴⁹ Ο.π. Pomeroy.

⁵⁰ Ο.π. Macdowell.

⁵¹ Λιβέρη, Α. *Η χρήση των αρωματικών φυτών και βοτάνων για την παρασκευή αρωμάτων και καλλυντικών στην ελληνική αρχαιότητα*. Αθήνα 1997.

⁵² Ο.π. Λιβέρη.

και άκανθα. Αξίζει να σημειωθεί πως πολλές γυναίκες διέθεταν επίσης τριχολαβίδες, μπουκαλάκια με αρώματα, καρφίτσες, καθώς και πήλινα δοχεία ονομαζόμενα «πυξίδες», τα οποία περιείχαν κρέμες και αλοιφές⁵³.

Εικόνα 7: Πυξίδα

Πηγή: <https://schoolpress.sch.gr/istoriomnemes>

Ακόμη, συνήθιζαν να βάζουν στα μαλλιά τους λάδια από μπουμπούκια δάφνης ενώ συχνά έπλεκαν τα μαλλιά τους με τη βοήθεια των φιλενάδων τους⁵⁴. Επίσης, οι δούλες συχνά αναλάμβαναν την κόμμωση των κυριών τους και στόλιζαν τα μαλλιά τους με όμορφα φρέσκα λουλούδια, περόνες, χάνδρες και χρυσά στέμματα⁵⁵. Για το βάψιμο των μαλλιών τους υπήρχε η τριχοβάπτρια ενώ το αγαπημένο χρώμα των Αθηναίων γυναικών ήταν το ξανθό. Για την κατασκευή των βαφών μαλλιών χρησιμοποιούσαν εκχυλίσματα αλοιφών.

⁵³ Ο.π. Λίβερη.

⁵⁴ Λιβέρη, Α., 1997. Η χρήση των αρωματικών φυτών και βοτάνων για την παρασκευή αρωμάτων και καλλυντικών στην ελληνική αρχαιότητα. ΕΤΒΑ.

⁵⁵ Δεσποίνη, Α., 1996. *Ελληνική Τέχνη, «Αρχαία χρυσά κοσμήματα»*. Εκδοτική Αθηνών.

Εικόνα 8: Χτενίσματα των Αθηναίων γυναικών

Πηγή: <http://www.xtenismata.gr/>

Επιπλέον, οι γυναίκες στην αρχαία Ελλάδα επέλεγαν όμορφες φορεσιές και στολίδια που αναδείκνυαν την ομορφιά τους. Τα κοσμήματα στα χέρια, το λαιμό, τα αυτιά και τα μαλλιά τους ήταν άξια θαυμασμού και αποτελούσαν πρότυπα κομψότητας. Βλέπουμε λοιπόν πως οι γυναίκες φρόντιζαν με τις κομμώσεις και με τα στολίδια που επέλεγαν να κλέψουν τις εντυπώσεις. Ακόμη, τα κοσμήματα ενώ δεν είχαν πρακτική αξία, συχνά είχαν συμβολική αξία καθώς αποτελούσαν φυλαχτό για τον κάτοχο τους από την κακοτυχία⁵⁶. Αναφορικά με τα μοτίβα της εποχής, κυριαρχούσαν τα φυτικά και τα ζωικά. Επίσης, συναντάμε σκουλαρίκια με τον Ερμή, καρφίτσες με τη θεά Αφροδίτη και τον Έρωτα⁵⁷.

1.5 Ο γάμος και ο έρωτας στην ομηρική κοινωνία

Οι γυναίκες παντρεύονταν σε νεαρή ηλικία, γύρω στα 12 με 14 έτη, αμέσως μετά τη *μηναρχή*, που ήταν ένδειξη της ωριμότητας τους⁵⁸. Στην ομηρική κοινωνία συναντάμε τα «έδνα», τα «μείλια», την «εγγύηση». Αναλυτικότερα, όπως αναφέρει ο Όμηρος, τα «έδνα» αποτελούσαν τα γαμήλια δώρα που έδινε ο σύζυγος για να «αγοράσει» τη νύφη από τον πατέρα της⁵⁹. Αξιοσημείωτο παράδειγμα αποτελεί ο Ιφιδάμας, γιος το Αντήνορα ο οποίος σύμφωνα με τον Όμηρο πλήρωσε χίλια αιγοπρόβατα και εκατό βόδια ώστε παντρευτεί τη γυναίκα που αγαπούσε. Εδώ βέβαια σύμφωνα με τον Όμηρο τα βαρύτατα έδνα σχετίζονται

⁵⁶ Ο.π. Δεποίνη.

⁵⁷ Ο.π. Δεποίνη.

⁵⁸ Ξενίδου-Schild, B., 2001. *Οι γυναίκες στην Αρχαιότητα, καταδίκη μνήμης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ερμής.

⁵⁹ Βερεττάς, Μ., 2006. *Ο γάμος στην αρχαία Ελλάδα. Η καταγωγή του θεσμού – η γαμική συναλλαγή – η τριήμερη γαμήλια τελετή*.

με το γεγονός πως καταπράυναν τις φονικές τάσεις που είχαν οι πατεράδες των περιζήτητων κοριτσιών απέναντι στους γαμπρούς .

Επιπλέον, τα «μείλια» είναι ένα είδος προίκας που συναντάμε στην Ιλιάδα⁶⁰. Αναλυτικότερα, έπειτα από την καταβολή των «έδνων» από τη μεριά του γαμπρού, ο πατέρας της νύφης παραχωρούσε στην κόρη του τα «μείλια» τα οποία χάριζε στους γονείς του μέλλοντα συζύγου της. Ουσιαστικά τα «μείλια» προσφέρονται ώστε οι γονείς του γαμπρού να είναι «μειλίχιου» απέναντι της. Ετυμολογικά η λέξη μείλια προέρχεται από το μέλι και σχετίζεται με το γεγονός πως η νύφη θέλει να γλυκάνεις, να ευχαριστήσει τους γονείς του γαμπρού. Χαρακτηριστικό είναι πως στον Όμηρο έχουμε τα «μειλίγματα» που σχετίζονται με την προσφορά τροφίμων προς τους θεούς. Τα μειλίγματα ήταν συνήθως μέλι, γάλα και διάφορα τρόφιμα τα οποία άφηναν στις σπηλιές ή οπουδήποτε θεωρούσαν πως θα περάσει μια θεότητα. Ακόμη, δεν ήταν λίγες οι φορές που τα μειλίγματα βρίσκονταν δίπλα από τον άρρωστο ώστε να γλυκαθεί η αρρώστια και να απαλλάξει τον ασθενή⁶¹.

Η σύζυγος έπειτα από το γάμο έρχεται να εγκατασταθεί στον οίκο του συζύγου. Αξιοσημείωτο παράδειγμα είναι η Πηνελόπη, η οποία άφησε το σπίτι του πατέρα της για να ζήσει στο σπίτι του Οδυσσέα, και η Ανδρομάχη, η γυναίκα του Έκτορα, η οποία ζούσε στο παλάτι του Πριάμου. Μάλιστα στο παλάτι του Πριάμου επίσης ζούσαν οι γιοι του βασιλιά με τις συζύγους τους και οι κόρες του βασιλιά με τους συζύγους τους⁶².

Ο γάμος λοιπόν γινόταν με συνοικέσιο, το οποίο συνήθως γινόταν από την προξενήτρα, η οποία ενημέρωνε τον πατέρα της νύφης και ο ίδιος μετά αποφάσιζε και διάλεγε τον μέλλοντα σύζυγο της κόρης του. Αξιοσημείωτο είναι πως το ζευγάρι δεν είχε καμία επικοινωνία πριν από το γάμο και σε σπάνιες περιπτώσεις ο γάμος ήταν αποτέλεσμα ερωτικής έλξης. Αντίθετα, ο γάμος αποτελούσε θεσμό διαιώνισης του οίκου και ως σκοπό είχε τη δημιουργία απογόνων, κυρίως αγοριών.

Ακόμη, ένας πανελλήνιος θεσμός που ίσχυε σε πολλές χώρες της Ελλάδας, ήταν η λεγόμενη «εγγύησις»⁶³. Ο θεσμός αυτός αποτελούσε μια προφορική υπόσχεση γάμου παρουσία μαρτύρων μπροστά στον οικογενειακό βωμό.⁶⁴ Αξιοσημείωτο είναι πως η εγγύηση ήταν ενταγμένη στα πλαίσια της τριήμερης τελετής του γάμου. Μπορεί λοιπόν η εγγύηση να

⁶⁰ Ο.π. Βερεττάς.

⁶¹ Ο.π. Βερεττάς.

⁶² Ο.π. Mosse.

⁶³ Ο.π. Flacelière.

⁶⁴ Ο.π. Βερεττάς.

αποτελούσε μια προφορική υπόσχεση, αλλά η σπουδαιότητα της ήταν τεράστια, καθώς οι Αθηναίοι τηρούσαν πάντοτε τις υποσχέσεις που έδιναν⁶⁵.

Σύμφωνα με τον J.P. Vernant: «...βρίσκουμε διάφορες γαμήλιες πρακτικές που μπορούν να συνυπάρχουν ή μια με την άλλη επειδή ανταποκρίνονται σε πολλαπλούς σκοπούς και στόχους, καθώς το παιχνίδι των γαμήλιων ανταλλαγών υπακούει σε κανόνες πολύ απλούς και ελεύθερους στα πλαίσια ενός κοινωνικού εμπορίου ανάμεσα σε μεγάλες οικογένειες ευγενών. Εμπόριο στους κόλπους του οποίου η ανταλλαγή των γυναικών εμφανίζεται ως μέσο δημιουργίας δεσμών αλληλεγγύης και εξάρτησης, απόκτησης γοήτρου, βεβαίωσης μιας υποταγής. Εμπόριο, όπου οι γυναίκες παίζουν ένα ρόλο πολύτιμων αγαθών, συγκρίσιμες με τα αγάλματα...»⁶⁶.

Επίσης, οι γυναίκες στην αρχαία Αθήνα όφειλαν να είναι πιστές στο σύζυγο τους και η μοιχεία αποτελούσε, ιδιαίτερα προς το τέλος της αρχαϊκής εποχής, έγκλημα⁶⁷. Ωστόσο από τη μεριά του άντρα κάτι τέτοιο δεν ίσχυε, καθώς εκείνοι μπορούσαν να έχουν πολλές παλλακίδες και να έχουν ερωτικές επαφές μαζί τους. Αξιοσημείωτο είναι πως συχνά οι γυναίκες στην Αθήνα ανέχονταν τις παλλακίδες ακόμη και μέσα στο ίδιο τους το σπίτι, αφού αυτό δεν αποτελούσε μοιχεία για τον Αθηναίο πολίτη. Ωστόσο, εάν η γυναίκα απατούσε τον σύζυγο της με κάποιον άλλον τιμωρούνταν αυστηρά και μάλιστα σε αρκετές περιπτώσεις στερούνταν σε εκείνη το δικαίωμα της συμμετοχής της στις θρησκευτικές τελετές. Ακόμη, συχνά ο σύζυγος τιμωρούσε τη σύζυγο που τον απάτησε διώχνοντας της από την οικία⁶⁸.

⁶⁵ Ο.π. Flacelière.

⁶⁶ Ο.π. Mosse.

⁶⁷ Cantarella, E., 1998. *Woman in ancient Greece, Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*, μτφ. Δημάκης Π., Αθήνα: Παπαδήμα.

⁶⁸ Ο.π. Cantarella.

1.6 Η γυναίκα στην αρχαϊκή εποχή

Η αρχαϊκή εποχή είναι μια περίοδος που εκτείνεται από τον 8^ο έως τον 6^ο αιώνα π.Χ. Αποτελεί μια σημαντική εποχή, καθώς σε εκείνο το διάστημα διαμορφώθηκαν οι δομές της πόλης και ο ελληνικός κόσμος εξαπλώθηκε σε ολόκληρη τη Μεσόγειο. Η κοινωνία έχει χαρακτηριστεί ως «αριστοκρατική»⁶⁹. Ακόμη, σύμφωνα με την Blundell (2004), η οικονομία των πόλεων ήταν κυρίως αγροτική, ενώ παράλληλα έχουμε και την εμφάνιση μειονοτήτων οι οποίες ζούσαν από τη βιομηχανία και το εμπόριο. Στις πόλεις κατοικούν οι ευπατρίδες, οι οποίοι έχουν στα χέρια τους την εξουσία.

Η θέση της γυναίκας κατά την αρχαϊκή εποχή χαρακτηρίζεται ως κρίσιμη καθώς συντελέστηκαν ποικίλες μεταβολές στην κοινωνία, οι οποίες επηρέασαν και τα θηλυκά μέλη της. Αξίζει να σημειωθεί πως η θέση της γυναίκας δεν παρουσιάζει πολλές διαφορές σε σχέση με την εποχή που παρουσιάζει ο Όμηρος. Αναλυτικότερα, οι γυναίκες των αριστοκρατικών τάξεων παρουσιάζονται σε έργα μνημειώδους πλαστικής ντυμένες με πολύτιμα κοσμήματα και όμορφα φορέματα. Στην πνευματική και πολιτική ζωή εκείνης της περιόδου φαίνεται πως κάνουν την πρώτη εμφάνιση τους κάποιες επώνυμες γυναικείες προσωπικότητες και παράλληλα βλέπουμε πως γίνεται αισθητή μια εχθρική στάση απέναντι στο γυναικείο φύλο⁷⁰.

Σύμφωνα με τη Fantham (2004), ισχύουν τα εξής: «Το ομηρικό πρότυπο συζύγου, τουλάχιστον όπως αντιπροσωπεύεται από την Ανδρομάχη στην Ιλιάδα και την Πηνελόπη στην Οδύσσεια, αναγνώριζε ως προορισμό της γυναίκας την παραγωγή και την ανατροφή απογόνων και την ενασχόληση με το νοικοκυριό, είτε υφαίνοντας είτε επιβλέποντας τις δούλες του σπιτιού και τα αποθηκευμένα αγαθά. Αυτό το τελευταίο καθήκον ήταν ιδιαίτερα σημαντικό αν λάβει κανείς υπόψη πόσο συχνά έλειπε ο σύζυγος σε στρατιωτικές αποστολές. Η γυναίκα στο έπος μπορούσε να επηρεάσει με πολλούς τρόπους τον έξω από τα όρια του σπιτιού της κόσμο. Όταν ο άντρας της ήταν στο σπίτι, η σύζυγος μπορούσε να υποδέχεται τους καλεσμένους και να συνομιλεί μαζί τους, να αφηγείται ιστορίες κι ακόμη να προσφέρει δώρα⁷¹».

⁶⁹ Ο.π. Mosse.

⁷⁰ Rogers, M., 1996. The troublesome Helpmate: A History of Misogyny in Literature, University of Washington Press, Seattle.

⁷¹ Ο.π. Mosse.

Οι γυναίκες περνούσαν το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου στον οίκο ενώ υπηρετούσαν την κοινωνία στην οποία ανήκαν με τη συμμετοχή τους στις λατρευτικές τελετές που πραγματοποιούνταν προς τιμήν των θεών⁷². Βέβαια, θα πρέπει να υπογραμμιστεί πως για τους κοινωνικούς τους ρόλους έχουν διασωθεί ελάχιστες πληροφορίες έως σήμερα. Οι περισσότερες πληροφορίες προέρχονται κυρίως από τον Όμηρο και τον Ησίοδο, οι οποίες προβάλλουν την αντρική οπτική για το κοινωνικό status των γυναικών της αρχαϊκής εποχής. Κατά την ύστερη αρχαϊκή εποχή, βασική πηγή θεωρούνται τα ποιήματα της Σαπφούς⁷³.

Έπειτα από τη γέννηση των πόλεων-κρατών οι γυναίκες περιορίζονται ακόμη περισσότερο στο σπίτι και σε σπάνιες περιπτώσεις παρευρίσκονται στο πλευρό του συζύγου τους, ενώ δεν γνωρίζουν ανθρώπους εκτός τους οικογενειακού περιβάλλοντος⁷⁴. Σύμφωνα με την Cantarella (1998), με το πέρασμα του χρόνου και από τις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. ο γυναικωνίτης φαίνεται πως αποτελεί τον ζωτικό χώρο των γυναικών και οι νέες διατάξεις, όπως ήταν εκείνες το Δράκοντα στην Αθήνα, προδίδουν το ενδιαφέρον των νομοθετών ώστε να ρυθμιστεί η γυναικεία σεξουαλική συμπεριφορά με σκοπό να διασφαλιστεί η αναπαραγωγή των πολιτών στο πλαίσιο της οικογένειας η οποία αποτελεί τον πυρήνα του πολιτικού σχηματισμού της πόλης-κράτους.

Όπως φαίνεται από τα ποιήματα του Ομήρου και του Ησιόδου, ο αρχαϊκός οίκος αποτελούνταν από το ζευγάρι, τα ανύπαντρα τέκνα τους αλλά και τους παντρεμένους γιους με τις γυναίκες και τα παιδιά τους⁷⁵. Ο αρχαϊκός λοιπόν οίκος καθιερώθηκε ως βασική μονάδα της κοινωνικής δομής της πόλης και ως αρχηγός ήταν πάντοτε ο άνδρας, ενώ η σύζυγος και τα τέκνα ήταν υπό την επίβλεψη του. Χαρακτηριστικό είναι πως όταν ένας γιος έφτανε σε μια συγκεκριμένη ηλικία, σταματούσε η επιτήρηση του από τον πατέρα ενώ αντίθετα η κόρη βρισκόταν σε όλη τη διάρκεια ζωής της υπό τον έλεγχο ενός άρρενα κυρίου.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ο γάμος κανονίζονταν από τον πατέρα της νύφης και τον μέλλοντα σύζυγο με τις γυναίκες να είναι απύσες σε αποφάσεις που αφορούσαν το μέλλον τους. Ακόμη, όπως έχει υποστηριχθεί, ο γάμος ήταν θεσμός που σκοπό είχε στην εγκαθίδρυση μιας σχέσης ανάμεσα σε γαμπρό και πεθερό, και όχι ανάμεσα σε έναν άντρα και μια γυναίκα. Αυτό που διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο για την επίτευξη της συμφωνίας του γάμου ήταν η πολιτική δύναμη αλλά και ο πλούτος.

⁷² Fantham, E, 2004. *Οι γυναίκες στην αρχαιότητα*, μτφ. Κ Μπούρα. Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.

⁷³ Ο.π. Blundell.

⁷⁴ Ο.π. Πούικλη.

⁷⁵ Ο.π. Πούικλη.

Επίσης, προς το τέλος της αρχαϊκής περιόδου βλέπουμε πως αλλάζουν κάποια πράγματα αναφορικά με την μεταφορά περιουσιακών αγαθών που συνέβαινε στις προγαμιαίες συμφωνίες. Πιο συγκεκριμένα, τα δώρα προς τον κηδεμόνα της νύφης έχασαν τη σημασία του, ενώ η προίκα της νύφης φαίνεται πως αποτελούσε πολύ σημαντικό κομμάτι της συμφωνίας⁷⁶. Μάλιστα ο θεσμός της προίκας θα διατηρηθεί ως κυρίαρχη κοινωνική πρακτική στη διάρκεια της κλασικής εποχής.

Η μεταβολή αυτή είναι πολύ σημαντική και σχετίζεται με το γεγονός πως παρά το ότι ο σύζυγος είχε αναλάβει τη διαχείριση της προίκας της γυναίκας του, η προίκα με τη μορφή χρημάτων ή αγαθών έδινε στον πατέρα τη δυνατότητα να προνοήσει για την κόρη του και να της εξασφαλίσει μια αξιοπρεπή διαβίωση και να διασφαλίσει παράλληλα τη γη, το σημαντικότερο μέρος της περιουσίας για τους γιους του⁷⁷. Ακόμη, η προίκα έδινε στον κηδεμόνα της νύφης τον έλεγχο για το γάμο της κόρης του, αφού εάν το ζευγάρι έπαιρνε διαζύγιο, ο σύζυγος όφειλε να επιστρέψει την προίκα στον πατέρα της νύφης. Άρα, θα λέγαμε πως η προίκα αποτελούσε ίσως κάποιο είδος εγγύησης για την καλή μεταχείριση της νύφης από τον άντρα της, ο οποίος εξάλλου θα δίσταζε να χαλάσει τον γάμο του και να χάσει την προίκα της συζύγου τους.

Παραδείγματα από τη νομοθεσία του Σόλωνα είναι τα εξής⁷⁸:

«Θέσπισε νόμο και για τα ταξίδια των γυναικών, τα πένθη και τις γιορτές απαγορεύοντας την αταξία και την υπερβολή· όρισε να μην ταξιδεύει καμία έχοντας μαζί της περισσότερα από τρία φορέματα μήτε να φέρει μαζί της φαγητά ή ποτά περισσότερα από την αξία ενός οβολου μήτε καλάνι μεγαλύτερο από ένα πήχη· ακόμη να μην κυκλοφορεί η γυναίκα νύχτα, εκτός και αν μεταφερόταν με άμαξα που να φώτιζε μπροστά με λυχνάρι».

«καταργούσε τις υπέρογκες προίκες και όριζε ότι αρκούσαν ως προίκα στη νύφη 3 φορέματα και σκεύη μικρής αξίας. γάμον».⁷⁹ Ορισε, επίσης, τα ταξίδια των γυναικών, τα πένθη και τις γιορτές με νόμο. Σόλων να περιορίσει πολλές από τις πρακτικές της κοινωνικές που

⁷⁶ Παπαγεωργοπούλου, Μ. (2009). *Η θέση της γυναίκας στην αρχαία Ελλάδα της κλασικής περιόδου*. Μεταπτυχιακή διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

⁷⁷ Ό.π. Παπαγεωργοπούλου.

⁷⁸ Βλ. https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=99&page=16&hi=1663597&fbclid=IwAR3cMPJM8floy8wjQ_DCoOL3xJOWCA0DIJL3rvimF89IO9L7NYS4iZSxg40

⁷⁹ Βλ. https://ekivolosblog.wordpress.com/2013/11/04/%CE%B7-%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%83%CE%BF%CE%BB%CF%89%CE%BD%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BB%CF%85%CE%BA%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3/?fbclid=IwAR3aKPA0b9Wy_86R0nAaZOtpLznDyflNylr1NiBlvfnzdeFHHy_YL6ZMHZY

δημιουργούσαν κλίμα «αταξίας» και «ακολασίας». Η απαγόρευση των υπερβολικών θρήνων των γυναικών και τα μοιρολόγια στις κηδείες των ξένων φαίνεται ότι στοχεύει να περιορίσει μία πρακτική πάθους που ταυτιζόταν για τους αρχαίους με τη γυναικεία συναισθηματική φύση και θεωρούνταν επικίνδυνη για την ανδρική ζωή που έπρεπε να στηρίζεται στη λογική, τον υπολογισμό και την ψυχραιμία».

Σύμφωνα με την Παπαγεωργοπούλου (2009): «το σύστημα αυτό μπορεί να συνδεθεί με το αυξανόμενο ενδιαφέρον κατά το τέλος της αρχαϊκής εποχής για την προστασία της γυναίκας μέσα στο γάμο, κάτι που σημαίνει υποτίμηση της κοινωνικής θέσης της γυναίκας, αποτέλεσμα της σταδιακής ανάλυσης της διαχείρισης των πολιτικών σχέσεων από το θεσμικό μηχανισμό της πόλεως. Πλέον, η εξουσία της αριστοκρατίας παραδίδεται σε κρατικούς μηχανισμούς και οι συμμαχίες που δημιουργούνται με το γάμο χάνουν ένα μεγάλο μέρος της σημασίας τους».

Από την άλλη μεριά, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ο θεσμός της προίκας παραμένει σταθερός, καθώς ο πατέρας της νύφης με τον τρόπο αυτό μπορεί να προσελκύσει έναν πλούσιο γαμπρό⁸⁰. Αυτό βέβαια αφορούσε τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις. Αναφορικά με τις κατώτερες, θα πρέπει να σημειωθεί πως ο γάμος των μελών τους ήταν μια πολύ απλούστερη υπόθεση.

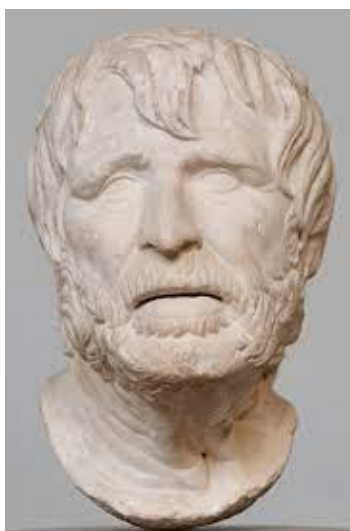
Αναφορικά με την αριστοκρατία θα πρέπει σημειωθεί πως κατά την αρχαϊκή εποχή οι γυναίκες διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στις περιπτώσεις επιγαμίας ανάμεσα σε μέλη μεγάλων γενεών, όπως βλέπουμε και στην ομηρική κοινωνία⁸¹. Ο ρόλος αυτός ήταν και πολιτικό, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις ο γάμος ήταν ένα μέσο σταθεροποίησης και καλλιέργειας των πολιτικών σχέσεων και αύξησης του πολιτικού κύρους. Αφού γινόταν ο γάμος, οι γυναίκες δεν είχαν πλέον στενές σχέσεις με τον οίκο του πατέρα τους. Επομένως, οι κόρες ως σύζυγοι αποτελούσαν τον συνδετικό κρίκο μεταξύ πατέρα και του συζύγου και αποκόμιζαν πολλά πλεονεκτήματα που εξυπηρετούσαν τα ανδρικά τους συμφέροντα.

⁸⁰ Ο.π. Mosse.

⁸¹ Ο.π. Mosse.

1.7 Ο μισογυνισμός στην ποίηση

Η αρχή του 7^{ου} αιώνα π.Χ. σηματοδοτείται από ένα γνήσιο μισογυνισμό. Κύριος εκφραστής είναι σπουδαίος ποιητής Ησίοδος. Πιο συγκεκριμένα, μπορεί στα ποιήματα του Ομήρου να βλέπουμε τις γυναίκες να παρουσιάζονται ως πρόσωπα σεβασμού, αλλά στα ποιήματα του Ησιόδου σύμφωνα με την Blundell (2004), ο μισογυνισμός είναι εκτεταμένος και αχαλίνωτος. Η αντίθεση αυτή στο κομμάτι της παρουσίας των γυναικών ίσως να είναι προϊόν της διαφοράς των κοινωνικών τάξεων, αφού ο Όμηρος έγραφε από τη μεριά της αριστοκρατίας ενώ ο Ησίοδος από το χώρο του αγρότη⁸². Σύμφωνα με τον Παππά (2007), ο Ησίοδος δεν παρουσιάζει το ζοφερό παρελθόν, όπως έκανε ο Όμηρος, αλλά το σκληρό παρόν⁸³. Μάλιστα στην τάξη των αγροτών παρατηρείται πως ήταν σημαντική η εξασφάλιση κληρονόμου, ο οποίος θα συντελούσε στη βεβαιότητα πως τα κτήματα δεν θα περάσουν στα χέρια μακρινών συγγενών⁸⁴.

Εικόνα 9: Ο Ησίοδος

Πηγή: <http://www.hellenicaworld.com/Greece/Person/gr/Isiodos.html>

Αναλυτικότερα, στο έργο του Θεογονία, χαρακτηριστική είναι η έκταση της αφήγησης για το πλάσιμο της γυναίκας, η οποία καταλαμβάνει τεράστια έκταση (στίχοι 570-612). Ο ποιητής αφήνει να εννοηθεί πως η γυναίκα είναι το πρόσωπο εκείνο που έφερε στον κόσμο

⁸² Ο.π. Mosse.

⁸³ Ο.π. Mosse.

⁸⁴ Ο.π. Mosse.

όλα τα κακά. Στον στίχο 591 βλέπουμε πως αναφέρει για την Πανδώρα: «κι έτσι ήρθε στον κόσμο το συφοριασμένο γένος των γυναικών, μεγάλη γρυσουζιά για τους άνδρες».

Επίσης και το έργο *Έργα και ημέραι*, η δημιουργία της γυναίκας ταυτίζεται με την τιμωρία των θνητών ανδρών και αποτελεί μέρος της πτώσης του άνδρα από τη χρυσή εποχή, σε μια εποχή που κυριαρχούν οι αρρώστιες, ο θάνατος και η σκληρή εργασία⁸⁵. Η γυναίκα παρουσιάζεται ως ένα πλάσμα αναξιόπιστο, άπληστο και δίχως καμία χρησιμότητα:

«...τα κακά, τους μόχτους τους βαρειούς και τις φριχτές αρρώστιες, που φέρνουνε το θάνατο στους δύστυχους ανθρώπους».

Σύμφωνα με τον Ησίοδο, μια σύζυγος μπορεί να εξαντλήσει έναν άντρα σεξουαλικά και σαν κηφήνα να του απομυζήσει όσα αγαθά απέκτησε καλλιεργώντας τη γη. Ακόμη, αξιοσημείωτο είναι πως δεν κάνει λόγο για κανένα θετικό στοιχείο των γυναικών. Αντίθετα, συμβουλεύει τους άντρες να παντρεύονται σε μεγάλη ηλικία, στα τριάντα δηλαδή, με νεαρή παρθένα, κόρη γείτονα ώστε να γνωρίζει τι παίρνει (Ησίοδος, *Έργα και ημέραι*, στίχοι 699-701):

«Τέσσερα χρόνια να 'ναι η γυναίκα έφηβη, τον πέμπτο να παντρεύεται.

Να παντρευτείς παρθένα, για να της μάθεις φρόνιμες συνήθειες,

κι αυτήν προπάντων να παντρεύεσαι, που κάθεται κοντά σου,

αφού τα πάντα γύρω απ' αυτήν καλά τα μάθεις, μην τύχει για τους γείτονες χαρά να

παντρευτείς».

Αξίζει να σημειωθεί πως πριν από τον ερχομό της Πανδώρας οι άνθρωποι ήταν ευτυχισμένοι, δίχως αρρώστιες και συμφορές, αλλά έπειτα από την εμφάνιση της (Ησίοδος, *Έργα και ημέραι*, στίχοι 100-104):

«αμέτρητες πίκρες ανάμεσα γυρνούνε στους ανθρώπους.

Γεμάτη από κακά είναι η γη και η θάλασσα γιομάτη.

⁸⁵ Ο.π. Fantham.

Οι αρρώστιες άλλες τη μέρα κι άλλες τη νύχτα,
ακάλεστες ζυγώνουν τους ανθρώπους,
φέρνοντας στους θνητούς κάθε κακό
και μένουν σιωπηλές
γιατί ο βαθύβουλος Δίας τη μιλιά τους έχει πάρει».

Ωστόσο, αυτό που έχει μεγάλο ενδιαφέρον είναι πως η Πανδώρα ήταν δημιούργημα του Ήφαιστου και της Αθηνάς. Ήταν ένα δημιούργημα κακό, καταγόμενο από το «καταραμένο» γένος των γυναικών (Ησίοδος, Θεογονία, στίχοι 590-594):

«Γιατί απ' αυτήν κατάγεται των τρυφερών των γυναικών το γένος,
[αυτής είναι το ολέθριο γένος και η φυλή των γυναικών,]
μεγάλη συμφορά για τους θνητούς, των ανδρών συγκάτοικοι,
συντρόφισσες όχι της καταραμένης φτώχειας, αλλά της αφθονίας»

Επιπλέον, στο *Έργα και ημέραι*, βλέπουμε τον θυμό τους Δία να εκφράζεται με άμεσο τρόπο και να στέλνει τη γυναίκα με σκοπό να βασανίσει τους άνδρες. Όπως αναφέρει ο Ησίοδος, μπορεί η γυναίκα να «συννομιάζει με τις αθάνατες θεές στην όψη, ώριο πλάσμα, παρθενικό, ερωτιάτικο και τρισαριτωμένο», αλλά είναι πηγή συμφορών και βασάνων (Ησίοδος, Θεογονία, στίχοι 610-613):

«Μα όποιος λάχει γένος γυναίκας βλαβερό
ζει στα στήθη μέσα έχοντας άπαυτη θλίψη
στην ψυχή και την καρδιά. Και είναι τούτο το κακό αγιάτρευτο»

Η παρουσία της Πανδώρας λοιπόν στη γη είναι η καταδίκη των ανδρών, οι οποίοι είναι καταδικασμένοι να ζουν δίχως καμία υποστήριξη στα γηρατειά τους και να κοπιάζουν ώστε να συντηρούν τις συζύγους και τα παιδιά τους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Osborne (2000), «πρόκειται για μια μελαγχολική θεώρηση του κόσμου, διαπνεόμενη από μισογυνισμό».

Εκτός από τον Ησίοδο, τον μισογυνισμό τον συναντάμε και στον Σημωνίδα, έναν ποιητή του 7^{ου} αιώνα, ο οποίος δίχως αμφιβολία υπήρξε «ένας από τους πρώτες αναγνώστες του

Ησιόδου»⁸⁶. Στο μακροσκελές ποίημα του «Ίαμβος κατά των γυναικών», ο Σημωνίδης απαριθμεί δέκα τύπους γυναικών, οι οποίες αποτελούν δημιούργημα θεού. Σύμφωνα με τον Fantham (2004) «κάθε είδος γυναίκας αντανakλά χαρακτηριστικά μη ανθρώπινης καταγωγής». Ανάμεσα λοιπόν σε αυτούς τους δέκα τύπους συναντάμε ζώα όπως το γουρούνι, την αλεπού, το γαίδαρο, το σκύλο, τη νυφίτσα, τη μαϊμού και τη μέλισσα⁸⁷. Ακόμη, υπάρχει και ένα ζευγάρι προερχόμενο από στοιχεία της γης και της θάλασσας.

Βλέπουμε λοιπόν πως ο Σημωνίδης σαν άντρας μιας ανδροκρατούμενης κοινωνίας σατιρίζει τη γυναικεία φύση και εγκωμιάζει εκείνη που μοιάζει με τη μέλισσα. Σύμφωνα με την Mosse (1991) «κάτι τέτοιο δεν προκαλεί έκπληξη, αφού και η μέλισσα ήταν ήδη στον Ησίοδο ένα αρσενικό πρότυπο, που την έφερνε σε αντίθεση με τον κηφήνα, ταυτισμένο με τη γυναίκα». Οι υπόλοιπες «φυλές» των γυναικών είναι γεμάτες ελαττώματα, η γυναίκα-γουρούνα είναι ανοικοκύρευτη, βρώμικη και άσχημη, η γυναίκα-αλεπού είναι πονηρή, η γυναίκα-φοράδα είναι ένα «όμορφο κακό», η γυναίκα-μαϊμού είναι το άκρο άωτο της ασχήμιας, ενώ η γυναίκα-σκύλα είναι ανυπάκουη και φλύαρη⁸⁸. Όπως αναφέρει η Nicole Loraux: «ολόκληρη η γυναίκα έχει τα κριτήρια καλής συμπεριφοράς: να μην επιδιώκει να ξέρει πολλά, αλλά να σκέφτεται πιο πολύ τη δουλειά, να μην τρώει πολύ, να μην απολαμβάνει την ηδονή, αλλά να γεννά παιδιά για τον άνδρα της. Στον πίνακα των ειδών, η αληθινή φύση της γυναίκας είναι μια ύπαρξη περίεργη, μοχθηρή, τεμπέλα, λαίμαργη της οποίας η ανεξέλεγκτη σεξουαλικότητα τη χαρακτηρίζεται από την αδιαφορία ή την υπερβολή»⁸⁹.

Σύμφωνα με τον Σημωνίδα, η μόνη καλή γυναίκα είναι η γυναίκα-μέλισσα, η οποία αποτελεί το πρότυπο των οικιακών αρετών:

«των γυναικών η κεφαλή ’ ναι αυτή η γυναίκα

Κι αυτήν μονάχα περιζώνει η θεία χάρη».

Ωστόσο στην πολυσύνθετη εικόνα της κοινωνικής κριτικής φαίνεται η επίδραση που είχε η ποίηση του Ησιόδου, καθώς ο Σημωνίδης από την αρχή υποστηρίζει πως η γυναίκα αποτελεί δημιουργία χωριστή από εκείνη του άνδρα. Όπως αναφέρει ο Κακριδής: «ο *Ησίοδος*

⁸⁶ Ό.π. Mosse.

⁸⁷ Ό.π. Mosse.

⁸⁸ Ό.π. Mosse.

⁸⁹ Ό.π. Mosse.

υποστηρίζει πως ο Δίας για να τιμωρήσει το ανθρώπινο γένος για το σφετερισμό της φωτιά είχε προστάξει τον Ήφαιστο να πλάσει τη γυναίκα από γη και χώμα, πήμ άνδράσιν άλφηστήσιν. Αυτόν τον ησιόδειο μύθο δανείζεται ο ιαμβογράφος και μετασχηματίζοντας τον παρουσιάζει τώρα την πλασμένη από χώρα γυναίκα ως έναν μόνο τύπο και όχι ως το αρχέτυπο όλων των γυναικών, όπως ήθελε ο Ησίοδος. Ο λόγος του δανεισμού και του μετασχηματισμού είναι πως ο Σημωνίδης θέλησε μέσα στις άλλες να μιλήσει και για τη γυναίκα, που είναι τόσο κουτή και αβοήθητη, ώστε να μην μπορεί ούτε για τον εαυτό της να γνοιαστεί».

1.8 Η γυναίκα με τη ματιά της Σαπφούς

Η Σαπφώ είναι η σημαντικότερη ποιήτρια της αρχαιότητας και έγραψε ποιήματα που υμνούσαν τον Έρωτα. Μάλιστα ο Πλάτων την αποκάλεσε ως Δέκατη Μούσα της αρχαίας Ελλάδας⁹⁰. Σε μια κοινωνία όπου η γυναίκα κατέχει τόσο πενιχρό δημόσιο ρόλο, μια γυναίκα-ποιητής αξίζει την προσοχή. Ιδιαίτερα αν σκεφτεί κανείς πως η ποίηση στην αρχαία Ελλάδα διαδόθηκε κυρίως μέσω της προφορικής μορφής. Η Σαπφώ δραπετεύει από τον αποκλεισμό που επιβάλλει η αρσενική δύναμη και αναφέρεται στη γυναίκα με έναν τρόπο πολύ ιδιαίτερο. Αυτό οφείλεται στο γεγονός πως ζούσε στη Λέσβο, μια πόλη που επέτρεπε κάποια ελευθερία στις γυναίκες. Ουσιαστικά η πράξη της αυτή αποκτά αντιεξουσιαστική μορφή και φανερώνει τη δύναμη που έχει η λυρική ποίηση να αντιμετωπίζει με τρόπο ανατρεπτικό τρόπο τα κοινωνικά ζητήματα.

Σύμφωνα με τον Παππά (2007), η ποίηση της απευθυνόταν στις «συντρόφισσες», έναν μικρό κύκλο μαθητριών. Αξιοσημείωτο είναι πως το γυναικείο φύλο αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για εκείνη και για αυτό το λόγο στα ποιήματα της μιλά αποκλειστικά σχεδόν για κορίτσια. Όμορφα κορίτσια, όπως η Ατθίς και η Ανακτροία ενέπνευσαν στη Σαπφώ ερωτικά ποιήματα υψηλού λυρισμού⁹¹.

⁹⁰ Ο.π. Παππάς.

⁹¹ Ο.π. Παππάς.

Εικόνα 10: Η Σαπφώ

Πηγή: <https://nealesvou.gr/sapfo-i-dekati-moysa/>

Η σπουδαία ποιήτρια έγραψε για τον έρωτα και εξύμνησε τη γυναικεία ομορφιά και για το ερωτικό πάθος:

“...πάλι ο Έρωτας που παραλύει με συγκλονίζει, αυτό το γλυκόπικρο ερπετό, που είναι αδύνατο να του ξεφύγεις...”

Από τα ποιήματα της το μόνο που έχει διασωθεί ολόκληρο είναι η *προσευχή στην Αφροδίτη*⁹²:

Αθάνατη Αφροδίτη, που κάθεσαι σε πλουμιστό θρόνι,
κόρη του Δία, που πανουργίες εξυφαίνεις, σε ικετεύω:
την καρδιά μου με πίκρες και καημούς,
ω αρχόντισσα θεά, μη τη δαμάζεις·

⁹² Ο.π. Παππάς.

Μα έλα εδώ, αφού, κι άλλη φορά ακούοντας
από μακριά τη φωνή μου, μ' ελευθέρωσες,
όταν ήλθες, αφήνοντας το χρυσοστόλιστο
πατρικό παλάτι.

Αφού έξεψες το άρμα σου, όμορφα και γοργά
σπουργίτια σ' έφεραν πάνω από τη μαύρη γη,
χτυπώντας τα πυκνά φτερά τους και από ψηλά του
ουρανού τραβώντας ευθεία μέσα απ' τον αιθέρα.

Γρήγορα ήρθανε· και συ, ω τρισευτυχισμένη, φωτίζοντας
μ' ένα χαμόγελο το αθάνατο πρόσωπό σου, με ρωτούσες
ποια ήταν αυτή η καινούρια μου συμφορά, γιατί και
πάλι σε καλούσα.

Και ποιος φλογερός πόθος μου έκαιε την τρικυμισμένη
μου καρδιά: «Ποια είναι λοιπόν πάλι αυτή που σφοδρά
επιθυμείς να φέρει η Πειθώ στον έρωτα σου;

Ποια σε βασανίζει Ψάπφα;

Μα κι αν σε αποφεύγει, γρήγορα ξοπίσω θα τρέξει·

Αν τα δώρα σου δεν δέχεται, θα σου προσφέρει η ίδια·

Κι αν δεν σ' αγαπά, θα σ' αγαπήσει σύντομα,

είτε το θέλει είτε όχι».

Και τούτη τη φορά, έλα σε μένα, λύτρωσε με
από τις σκληρές μου έγνοιες, εισάκουσε
όσα επιθυμεί η ψυχή μου, και γίνε εσύ και πάλι
η βοηθός μου στον αγώνα.

Η Σαπφώ κάνει έκκληση στη θεά Αφροδίτη και της ζητά τη βοήθεια της καθώς πιστεύει πως εκείνη ακούει τις ικεσίες της και προσφέρει τις υπηρεσίες της. Σύμφωνα με τον Παππά (2007), η σχέση μεταξύ της ποιήτριας και της Αφροδίτης παρουσιάζεται πολύ στενή και έτσι η ομιλία είναι απλή και ειλικρινής. Επίσης, η θεά φέρεται με στοργή και κατανόηση για τον έρωτα που τρέφει.

Θα λέγαμε πως η ποίηση της Σαπφούς άφησε το στίγμα της στο πέρασμα των αιώνων. Πέρα από προκαταλήψεις και ηθικές φέρνει στο φως τη δύναμη που έχει ο έρωτας, που καταφέρνει να νικήσει ακόμη και το θάνατο.

1.9 Η γυναίκα με τη ματιά του Αλκμάν

Σύμφωνα με ευρήματα αρχαιολογικών ερευνών, η σπαρτιατική κοινωνία κατά τον 7^ο αι. π.Χ., η ποίηση αναφερόταν σε εκφάνσεις του βίου. Πολλοί καλλιτέχνες ανέπτυσαν δραστηριότητα στην τότε φιλελεύθερη Σπάρτη, ανάμεσα σε αυτούς ήταν και ο Αλκμάν. Εκφραστής της χορικής ποίησης κατάφερε να ξεχωρίσει για τα σπουδαία ποιήματά του.⁹³ Αναλυτικότερα, το ποιητικό έργο του Αλκμάνος περιλαμβάνει κυρίως ποιήματα για χορούς ανδρών ή γυναικών, τα οποία ήταν αφιερωμένα σε θεούς, θεές και ήρωες. Μάλιστα οι ύμνοι αυτοί προορίζονταν για γιορτές και λατρευτικές τελετές. Ανάμεσα σε αυτά ήταν τα παρθένια, τα οποία ήταν λυρικά άσματα, τα οποία συνήθιζαν να τραγουδούν οι παρθένες σε διάφορες γιορτές.⁹⁴

⁹³ Βλ. <https://www.peri-grafis.net/ergo.php?id=1142>

⁹⁴ Στεργιόπουλος Β. (2018). Αλκμάν, ο αρχηγέτης της μελικής - χορικής ποίησης. <https://www.spartorama.gr/articles/9216/>

Εικόνα 11: Μωσαϊκό που απεικονίζει τον Έλληνα ποιητή Αλκμάν

Πηγή: <https://el.wikipedia>.

Το παρθένιο τραγουδιόταν από δέκα κορίτσια που χόρευαν κατά τη διάρκεια μιας θρησκευτικής τελετουργίας που ξεκινούσε τη νύχτα και έφτανε έως το ξημέρωμα. Φαίνεται πως η τελετουργία αυτή περιλάμβανε την προσφορά αρότρου ή πέπλου. Το συγκεκριμένο ποίημα είχε συνολικά 140 στίχους, αλλά έχουν σωθεί οι 101. Ο Αλκμάν στο απόσπασμα που ακολουθεί μιλά για την ομορφιά των γυναικών. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται τις κορυφαίες του χορού, την Αγησιχόρα και την Αγιδώ, η οποία μοιάζει να λάμπει λουσμένη από το φως του ήλιου⁹⁵:

Μα εγώ τραγουδάω τη λάμψη της Αγιδώς·

τη βλέπω, ίδιος ο ήλιος,

που η Αγιδώ για μας τον βάζει μάρτυρα.

Εμένα όμως η ζακουσμένη κορυφαία

δεν με αφήνει με κανένα τρόπο⁴⁵

ούτε να την επαινώ ούτε να την ψέγω·

μοιάζει από μόνη να ξεχωρίζει έτσι

⁹⁵ Ανθολογία Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας, Αλκμάν. https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/anthology/literature/browse.html?text_id=71&fbclid=IwAR2DNmZrGLoW7z3ESv_ICV4fug5H2TuOOWDvr7E8DsXCfIRtjvzQJitmugQ

όπως θα ξεχώριζε, αν κάποιος πλάι σε γιδοπρόβατα

έβαζε στιβαρό άλογο αγώνων,

που ηχούν οι οπλές του όταν καλπάζει,

από αυτά που ονειρεύεσαι κάτω απ' τους βράχους.

Κεφάλαιο 2^ο Κοινωνική ζωή των γυναικών κατά την αρχαϊκή εποχή

2.1 Θρησκευτικά δρώμενα

Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο στις ελληνικές πόλεις τα κορίτσια έμεναν περιορισμένα στον γυναικωνίτη. Ένα κοινό χαρακτηριστικό της κοινωνικής ζωής στις ελληνικές πόλεις ήταν η δυνατότητα να μετέχουν σε θρησκευτικές εορτές. Ουσιαστικά οι γυναίκες είχαν ενεργό ρόλο στα θρησκευτικά δρώμενα και ήταν για εκείνες μια διέξοδος που τους έδινε την ευκαιρία να ξετυλίξουν τον δημιουργικό τους εαυτό και να ξεφύγουν από την ρουτίνα της καθημερινότητας⁹⁶.

Σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία η δράση των γυναικών στις θρησκευτικές γιορτές τους προσέδιδε κύρος, αλλά και την ευκαιρία να είναι πρωταγωνίστριες στην πόλη τους, για όσο διαρκούσε η εκάστοτε γιορτή⁹⁷. Αναμφισβήτητα οι γιορτές αποτελούσαν τον ακρογωνιαίο λίθο της λατρείας και μάλιστα σύμφωνα με το αθηναϊκό ημερολόγιο, κάθε μήνας ήταν και μια αφορμή για πολλές γιορτές. Οι γιορτές λοιπόν είχαν συνήθως θρησκευτικό υπόβαθρο, αλλά παράλληλα είχαν και οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις, καθώς εκτός από τη λατρεία προς τους θεούς ανανεώνονταν οι δεσμοί ανάμεσα στους πολίτες⁹⁸. Επιπλέον, οι γιορτές ήταν συνυφασμένες με την εκτέλεση μουσικής, η οποία είχε καίρια θέση τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο βίο των αρχαίων Ελλήνων.

⁹⁶ Ο.π. Ξενίδου-Shield.

⁹⁷ Ξυγκογιάννη, Φ., 2021. Χοροί γυναικών και γυναικεία συμμετοχή στις θρησκευτικές εορτές της Αρχαίας Αθήνας: Αρχαιολογικές και φιλολογικές μαρτυρίες. Μεταπτυχιακή διατριβή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

⁹⁸ Ο.π. Ξυγκογιάννη.

2.3 Τα Παναθήναια

Τα Παναθήναια ήταν η λαμπρότερη γιορτή της πόλης των Αθηνών και έχει αποθανατιστεί στη ζωφόρο του Παρθενώνα. Γιορτάζονταν στις 28 του μήνα Εκατομβαιώνα, δηλαδή τον Αύγουστο, προς τιμήν της πολιούχου της πόλης θεάς Αθηνάς. Σύμφωνα με τον Harrison (1996): «όνομα της γιορτής αποκάλυπτε την πολιτική της διάσταση, αφού ήταν μια γιορτή περισσότερο αφιερωμένη στην πόλη παρά στη θεότητά της».

Στην αρχή η γιορτή ήταν ετήσια (Μικρά Παναθήναια) και είχαν διάρκεια δυο ημερών. Στη συνέχεια, γύρω στο 565 π.Χ. έχουμε την καθιέρωση των Μεγάλων Παναθηναίων, τα οποία τελούνταν ανά τέσσερα χρόνια και είχαν διάρκεια τεσσάρων ημερών⁹⁹. Ωστόσο στη συνέχεια προστέθηκαν και άλλοι αγώνες και οι διάρκειες της γιορτής ήταν δώδεκα ημέρες. Ακόμη, τα Μικρά Παναθήναια γιορτάζονταν στις 11 του Εκατομβαιώνα και στο πλαίσιο της συγκεκριμένης γιορτής πραγματοποιούνταν γιορτή, θυσίες και ακολουθούσε ένα μεγάλο συμπόσιο. Αναφορικά με την επιμέλεια των Παναθηναίων, την αναλάμβαναν οι δέκα αθλοθέτες οι οποίοι εκλέγονταν έπειτα από κλήρο.

Χαρακτηριστικό είναι πως όταν προστέθηκαν οι γυμνικοί αγώνες στα Μεγάλα Παναθήναια, μαζί με τους έως τότε ιππικούς αγώνες, η γιορτή μετατράπηκε από αριστοκρατική σε λαϊκή. Μάλιστα κατά την εποχή του Πεισιστράτου με την εισαγωγή των μουσικών αγώνων και των απαγγελιών των ομηρικών επών από ραψωδούς, η γιορτή απέκτησε μεγάλη απήχηση¹⁰⁰. Στο πλαίσιο λοιπόν των ημερών αυτών πραγματοποιούνταν ιπποδρομίες, αγώνες δρόμου, πάλη, πένταθλο, μουσικές εκδηλώσεις και προσφέρονταν έπαθλα, όπως τρόφιμα και στεφάνια από κλαδιά ελιάς.

Κατά την παραμονή της γιορτής πραγματοποιούνταν μια μεγάλη λαμπαδηδρομία, δηλαδή αγώνες δρόμου με αναμμένες λαμπάδες και στη συνέχεια ακολουθούσε ολονύχτιο γλέντι και ψάλλονταν ύμνοι και κορίτσια χόρευαν και τραγουδούσαν στον λόφο της Ακρόπολης. Η πομπή των Παναθηναίων ξεκινούσε από το Δίπυλο του Κεραμεικού και οι «εργαστίνες», τα κορίτσια ευγενικής καταγωγής είχαν αναλάβει την ύφανση του πέπλου της του αγάλματος της Αθηνάς Παρθένου. Ο πέπλος είχε σκηνές κεντημένες από τη Γιγαντομαχία.

⁹⁹ Ό.π. Ξυγκογιάννη.

¹⁰⁰ Ό.π. Ξυγκογιάννη.

Εικόνα 12: Τα Παναθήναια

Πηγή: <https://www.sansimera.gr/articles/1129>

Στο κέντρο της ανατολικής πλευρά βρίσκονταν οι επίσημοι φορείς και τα αντικείμενα που προορίζονταν για τη θυσία. Έπειτα ακολουθούσαν οι *κανηφόροι*, οι νεαρές παρθένες που κρατούν τα κάνιστρα με ιερά σκεύη των μυστηρίων. Χαρακτηριστικό είναι πως οι νεαρές παρθένες προέρχονταν από τις καλύτερες οικογένειες της Αθήνας και η αγνότητα τους αποτελούσε εγγύηση για την καθαρότητα των αντικειμένων που θα προσφέρονται για θυσία¹⁰¹. Θα πρέπει να σημειωθεί πως εάν μια κόρη αποκλείονταν από το συγκεκριμένο λειτούργημα τότε αυτό σήμαινε την κηλίδωση της τιμής της. Μάλιστα αυτή ήταν η αιτία που οδήγησε τον Αρμόδιο, έναν από τους τυρρανοκτόνους στο φόνο των Πεισιστράτηδων¹⁰².

Στη ζωφόρο βλέπουμε τα εξιλαστήρια ζώα, τέσσερα πρόβατα, τέσσερα βόδια στη μία μεριά και αρκετά βόδια στη νότια μεριά. Σύμφωνα με πηγές πραγματοποιούνταν δυο θυσίες, μια στην Αθηνά Υγεία και μια στον ναό της Αθηνάς στην Ακρόπολη¹⁰³. Επιπλέον, κατά της λειτουργίες τη θυσίας λαμβάνουν μέρους κορίτσια από τις τάξεις των μετοίκων, τα οποία φορούν πορφυρούς χιτώνες και κουβαλούν σκεύη και γλυκίσματα. Ακόμη, υπάρχουν και γυναίκες που κουβαλούν υδρίες. Τα κορίτσια αυτά από τις οικογένειες των μετοίκων

¹⁰¹ Ό.π Ξενίδου-Schild.

¹⁰² Ό.π Ξενίδου-Schild.

¹⁰³ Ό.π Ξενίδου-Schild.

ακολουθούν πίσω από τα ζώα που θα θυσιαστούν, όπως εξάλλου ταιριάζει στην κοινωνική τους θέση. Χαρακτηριστικό είναι πως η ομάδα των κανηφόρων προηγείται¹⁰⁴.

Εικόνα 13: Ανατολική ζωφόρος, λίθος V. Βρετανικό Μουσείο.

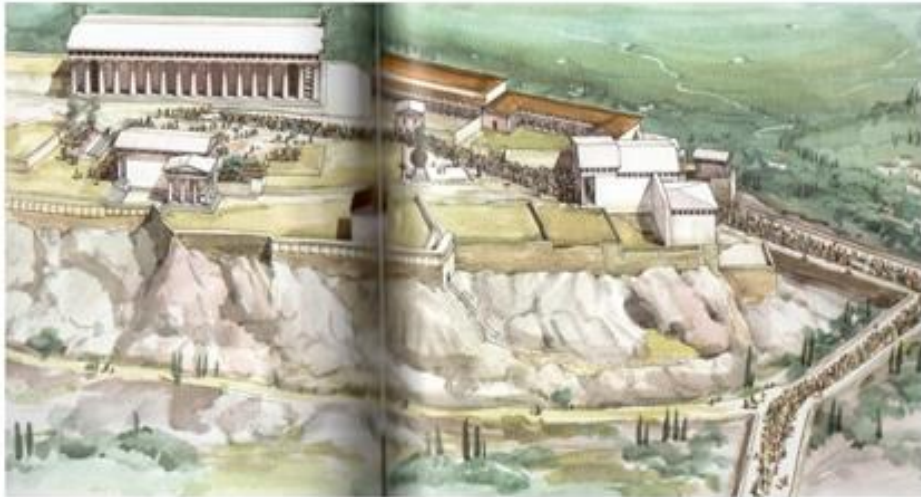
Πηγή : <http://repository.parthenonfrieze.gr/frieze/aboutFrieze.jsp?locale=el>

Οι «εργαστίνες», οι παρθένες της πόλης προσφέρουν τον παμποίκιλο πέπλο ως δώρο στην θεά Αθηνά τον οποίο ύφαιναν εννιά μήνες. Ο πέπλος κατά τη διάρκεια της λιτανείας βρίσκεται κρεμασμένος στο κατάρτι ενός κινητού πλοίου με ρόδες ώστε να τον βλέπει το συγκεντρωμένο πλήθος.

Χαρακτηριστικό είναι πως όλοι οι δήμοι της Αττικής έστελναν βόδια για τις θυσίες των Παναθηναίων. Ακόμη, θα πρέπει να σημειωθεί πως οι νικητές των αγώνων έπαιρναν σαν έπαθλο έναν αμφορέα γεμάτο λάδι από τους ιερούς ελαιώνες της Αθηνάς, ένα δώρο πολύτιμο για εκείνη την εποχή και ένα στεφάνι από κλαδί ελιάς¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Ό.π. Ξενίδου-Schild. .

¹⁰⁵ Ό.π. Ξενίδου-Schild. σελ. 310-313.

Εικόνα 14: Αναπαράσταση της γιορτής των Μεγάλων Παναθηναίων

Πηγή: Ξυγκογιάννη, 2021

Εικόνα 15: Κόρη της Ακροπόλεως 682, 520 π.Χ., Μουσείο Ακρόπολης.

Πηγή: Ξυγκογιάννη, 2021

2.4 Τα Ελευσίνια Μυστήρια

Μια ακόμη σπουδαία γιορτή ήταν τα μικρά και τα μεγάλα Ελευσίνια Μυστήρια, τα οποία πραγματοποιούνταν στην Ελευσίνα κάθε χρόνο κατά τους φθινοπωρινούς μήνες. Τα Ελευσίνια Μυστήρια γίνονταν προς τιμήν της Δήμητρας και της Κόρης, δυο θεοτήτων που σχετίζονταν με τους νεκρούς και τα δημητριακά¹⁰⁶. Η καθιέρωση της συγκεκριμένης γιορτής ανάγεται στα μυθικά χρόνια. Μάλιστα στο ιερό της Δήμητρας στην Ελευσίνα βρισκόταν ανάμεσα στα πιο σημαντικά θρησκευτικά κέντρα του αρχαίου κόσμου.

Αρχικά τα Ελευσίνια Μυστήρια είχαν τοπική εμβέλεια, αλλά από τον 7^ο αιώνα π.Χ. και έπειτα όταν η Ελευσίνα υπαγόταν διοικητικά στην πόλη των Αθηνών, η συγκεκριμένη γιορτή έγινε δημοφιλής και στην κλασική εποχή είχαν πανελλήνιο χαρακτήρα. Ουσιαστικά τα μυστήρια ανάγονται σε μια πολύ αρχαία εποχή, σχετίζονταν με έθιμα συναφή με τη βλάστηση και ήταν μέρος της ιδιωτικής οικογενειακής λατρείας του γένους των Ευμολπιδών στην Ελευσίνα¹⁰⁷. Αξιοσημείωτο είναι πως στο γένος αυτό ανήκαν *οι ιεροφάνται*, οι ιερείς δηλαδή των μυστηρίων που από τον 7^ο αιώνα π.Χ. τέθηκαν κάτω από τον έλεγχο του αθηναϊκού κράτους¹⁰⁸. Στη γιορτή μπορούσαν να λάβουν μέρος γυναίκες, άνδρες, παιδιά καθώς και σκλάβοι οι οποίοι όμως μιλούσαν ελληνικά και δεν είχαν βάψει τα χέρια τους με αίμα από φόνο.

Σύμφωνα με τον μύθο η θεά Δήμητρα έπειτα από την απαγωγή της κόρης της από τον Πλούτωνα, την αναζητούσε με μεγάλη αγωνία¹⁰⁹. Στη διάρκεια της περιπλάνησης της τριγυρνούσε στην Ελευσίνα και φιλοξενήθηκε από βασιλιά Κελεό, ο οποίος δεν είχε γνώση για το ποια ήταν. Τότε η θεά Δήμητρα ήθελε να ανταποδώσει τη φιλοξενία και θέλησε να κάνει το γιο του βασιλιά αθάνατο με μια τελετουργία επάλειψης του σώματος του με αμβροσία σε συνδυασμό με πέρασμα από τη φωτιά. Ωστόσο, όταν η βασίλισσα είδε τις πράξεις της θεώρησε πως ήθελε να σκοτώσει τον γιο της και πρόσταξε να την διώξουν από το παλάτι. Τότε η θεά Δήμητρα είπε ποια πραγματικά ήταν και διέταξε το βασιλιά να τη λατρεύουν στην Ελευσίνα. Μάλιστα η ίδια καθόρισε το χαρακτήρα των μυστηριακών τελετών που θα πραγματοποιούνταν προς τιμή της και δίδαξε στους κατοίκους την καλλιέργεια του σιταριού.

¹⁰⁶ Ό.π. Ξυγκογιάννη.

¹⁰⁷ Ό.π. Ξυγκογιάννη.

¹⁰⁸ Ό.π. Ξυγκογιάννη.

¹⁰⁹ Ό.π. Ξυγκογιάννη.

Πριν από τις γιορτές πραγματοποιούνταν προπαρασκευαστικές λατρευτικές πράξεις και μεταφέρονταν «ιερά» αντικείμενα από την Ελευσίνα στην Αθήνα. Ανάμεσα στις προπαρασκευαστικές λατρευτικές πράξεις ήταν η νηστεία, το καθαρτήριο, του λουτρού στη θάλασσα και η θυσία. Χαρακτηριστικό είναι πως στο τέλος οι μύστες έπιναν ένα ζουμί από βρασμένα δημητριακά, τον *κυκεώνα*, ο οποίος σηματοδοτούσε την αρχή των γιορτών¹¹⁰.

Αξιοσημείωτη είναι η εικονογράφηση μιας αττικής μελανόμορφης πελίκης (Εικόνα 11), η οποία παρουσιάζει μια τελετή που θυμίζει την πόση του *κυκεώνα*¹¹¹. Όπως φαίνεται από την εικόνα που ακολουθεί ένας άνδρας και μια γυναίκα κάθονται πλάι πλάι και έχουν μπροστά τους ένα τραπέζι με τρόφιμα και κάτω από αυτό βρίσκεται ένα καλάθι με καρβέλια. Μάλιστα υπάρχει και η επιγραφή *μύστα*, δηλαδή μύστες.

Εικόνα 16: Αναπαράσταση από αττικό αγγείο μιας τελετής που θυμίζει την πόση του *κυκεώνα*. Μελανόμορφη πελίκη, 550-500 π.Χ., Νάπολη - Museo Archeologico Nazionale

Πηγή: Ξυγκογιάννη, (2021).

¹¹⁰ Ό.π. Ξενίδου-Schild.

¹¹¹ Ό.π. Ξυγκογιάννη.

Ακόμη, σε μια ερυθρόμορφη αθηναϊκή πελίκη παρουσιάζεται μια γυναίκα να ραντίζει με κάτι τέσσερις φαλλούς οι οποίοι έχουν φυτευτεί στη γη όπως τα στάχυα σιταριού (Εικόνα 12). Φαίνεται πως οι γυναίκες στο πλαίσιο της γιορτής μετέφεραν πήλινους φαλλούς και τη νύχτα τους βύθιζαν στο έδαφος πιστεύοντας πως με τον τρόπο αυτό θα ευνοηθεί η καρποφορία.

Εικόνα 17: Γυναίκα χορεύει μπροστά σε φαλλό, σκηνή που συνδέεται με την εορτή των Αλώων. Αττική ερυθρόμορφη κύλικα, 500-450 π.Χ., Ρώμη - National Etruscan Museum of Villa Giulia

Πηγή: Ξυγκογιάννη, 2021

Ακόμη, η *πρόρρησις* του ιεροφάντου και του διαδόχου στην Ποικίλη Στοά στόχευε στην απομάκρυνση από τα μυστήρια των βαρβάρων και των μiasμένων, αφού μεγάλο ρόλο διαδραμάτισε η αρχή της «καθαρότητας»¹¹². Η μεγάλη πομπή ξεκινούσε από την Αθήνα προς την Ελευσίνα, δηλαδή μια απόσταση είκοσι μέτρων, πάνω στην Ιερά Οδό ενώ παράλληλα ακούγονταν ιαχές από τους συμμετέχοντες και πραγματοποιούνταν θυσίες και σπονδές¹¹³. Χαρακτηριστικό είναι πως στην πομπή προπορευόταν ο Ιακχαγωγός, ο οποίος ήταν ειδικός λειτουργός του Ιάκχου και κρατούσε το ξόανο του νεαρού θεού.

Εικόνα 18: Αναθηματικός πίνακας της Νίννιον που ανακαλύφθηκε στην Ελευσίνα, αναπαριστά τη Δήμητρα, την Περσεφόνη και τους συμμετέχοντες στα Μυστήρια, τους μύστες, με στεφάνια στα μαλλιά και κλαδιά στα χέρια (ιάκχους)

Πηγή: <https://el.wikipedia.org/>

¹¹² Ο.π. Ξενίδου-Schild

¹¹³ Ο.π. Ξενίδου-Schild.

Η μύηση ήταν το προπαρασκευαστικό στάδιο συμμετοχής στα κανονικά Μυστήρια και η *εποπτεία* πραγματοποιούνταν το βράδυ έπειτα από την άφιξη της πομπής στην Ελευσίνα. Θα πρέπει να σημειωθεί πως στην εποπτεία συμμετείχαν όσοι είχαν μνηθεί έναν χρόνο νωρίτερα. Το τελετουργικό περιλάμβανε επίσης θεατρικές παραστάσεις, απαγγελίες, θρησκευτικούς χορούς προς τιμήν της θεάς Δήμητρας. Στις θεατρικές παραστάσεις το ρόλο της θεάς υποδυόταν η ιέρεια της, η οποία είχε καταγωγή από το γένος των Ευμολπιδών¹¹⁴.

Ακόμη, θα πρέπει να σημειωθεί πως όποιος πολίτης φανέρωνε κάτι σχετικό με την τέλεση των Μυστηρίων τιμωρούνταν ακόμη και με θανατική ποινή. Τέλος, η αρχαιότερη περιγραφή αναφορικά με την ίδρυση της μυστικής λατρείας παρουσιάζεται από τον λεγόμενο Ομηρικό Ύμνο εις Δήμητραν¹¹⁵, από έναν άγνωστο ποιητή του 7^{ου} αιώνα π.Χ. Στον Ύμνο παρατηρούμε πως το περιεχόμενο των Μυστηρίων παρουσιάζεται στους στίχους 478-482¹¹⁶:

«...σεμνά, τά τ' οὔ πως ἔστι παρεξ[ίμ]εν [οὔτε πυθέσθαι.] οὔτ' ἀχέειν· μέγα γάρ τι θεῶν σέβας ἰσχάνει αὐδὴν. ὄλβιος ὃς τάδ' ὅπωπεν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων· ὃς δ' ἀτελὴς ἱερῶν ὃς τ' ἄμμορος, οὔποθ' ὁμοίων αἴσαν ἔχει φθίμενός περ ὑπὸ ζόφῳ εὐρώεντι».

¹¹⁴ Ο.π. Ξενίδου-Schild.

¹¹⁵ Miles, M.M. 1998. «The City Eleusinion». The Athenian Agora 31: i-xxii & 1-290.

¹¹⁶ Ο.π. Ξυκογιάννη

Συμπεράσματα

Στα δυο κεφάλαια που παρουσιάστηκαν στο πλαίσιο της παρούσας πτυχιακής εργασίας έγινε λόγος για τη θέση της γυναίκας κατά την αρχαϊκή εποχή. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρθηκαν πτυχές της ζωής της στο πλαίσιο του οίκου, όπου είχαν περνούσαν το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους. Στην ομηρική κοινωνία ο ρόλος τους ήταν τριπλός, ήταν σύζυγοι, βασίλισσες και οικοδέσποινες. Σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία κατάφερναν να ξεχωρίσουν για τη σεμνότητα, την ταπεινοφροσύνη και το κάλλος τους. Ακόμη και σήμερα οι Ελληνίδες αποτελούν πρότυπο ομορφιάς και κάλλους.

Σε αντίθεση με τον Όμηρο, ο Ησίοδος και ο Σημωνίδης, παρουσιάζουν τις γυναίκες ως πηγή συμφορών και δεινών. Ο Ησίοδος αναφέρει πως η παρουσία των γυναικών είναι η καταδίκη των ανδρών, ενώ ο Σημωνίδης τις παρομοιάζει με ζώα. Την ίδια εποχή, μια σπουδαία ποιήτρια που καταφέρνει να ξεχωρίσει είναι η Σαπφώ, η οποία παρουσιάζει τον έρωτα μέσα από τα ποιήματά της και ο Πλάτων δεν διστάζει να την ονομάσει «σοφή» και «δέκατη Μούσα».

Βλέπουμε λοιπόν πως οι γυναίκες κατά την αρχαϊκή εποχή παρουσιάζονται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε ποιητή της αρχαϊκής εποχής. Σε μια πατριαρχική κοινωνία παρότι είχαν περιορισμένες ελευθερίες κατάφερναν να ξεχωρίζουν στα θρησκευτικά δρώμενα της αρχαίας Αθήνας. Μάθαιναν να χορεύουν και να τραγουδούν ώστε να λάβουν μέρος σε τελετουργικούς θρησκευτικούς χορούς και προσέφεραν τις υπηρεσίες τους σε πομπές.

Κατάλογος εικόνων

Εικόνα 1: Ο Πάρης και ο Έκτορας αποχαιρετούν τις συζύγους τους πριν πάρουν το δρόμο για τη μάχη. Χαλκιδικός κρατήρας, 530-520 π.Χ. Μουσείο Würzburg

Εικόνα 2: Ο Οδυσσέας ικετεύει την Αρήτη. Jelgersma, Tako Hajo, περίπου 1717-1795, σχέδιο. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο

Εικόνα 3: Η ωραία Ελένη από την Εβελίν ντε Μόργκαν (1898, Λονδίνο)

Εικόνα 4: Η Πηνελόπη και δίπλα της ο Τηλέμαχος (εικόνα από αρχαίο σκύφο)

Εικόνα 5: Η Ευρύκλεια γνωρίζει τον Οδυσσέα, έργο του Christian G. Heyne

Εικόνα 6: Γυναίκα της Σπάρτη

Εικόνα 7: Πυξίδα

Εικόνα 8: Χτενίσματα των Αθηναίων γυναικών

Εικόνα 9: Ο Ησίοδος

Εικόνα 10: Η Σαπφώ

Εικόνα 11: Μωσαϊκό που απεικονίζει τον Έλληνα ποιητή Αλκμάν

Εικόνα 12: Αναθηματικός πίνακας της Νίνιον που ανακαλύφθηκε στην Ελευσίνα, αναπαριστά τη Δήμητρα, την Περσεφόνη και τους συμμετέχοντες στα Μυστήρια, τους μύστες, με στεφάνια στα μαλλιά και κλαδιά στα χέρια (ιάκχους)

Εικόνα 13: Ανατολική ζωφόρος, λίθος V. Βρετανικό Μουσείο.

Εικόνα 14: Αναπαράσταση της γιορτής των Μεγάλων Παναθηναίων

Εικόνα 15: Κόρη της Ακροπόλεως 682, 520 π.Χ., Μουσείο Ακρόπολης.

Εικόνα 16: Αναπαράσταση από αττικό αγγείο μιας τελετής που θυμίζει την πόση του κυκεώνα. Μελανόμορφη πελίκη, 550-500 π.Χ., Νάπολη - Museo Archeologico Nazionale

Εικόνα 17: Γυναίκα χορεύει μπροστά σε φαλλό, σκηνή που συνδέεται με την εορτή των Αλώων. Αττική ερυθρόμορφη κύλικα, 500-450 π.Χ., Ρώμη - National Etruscan Museum of Villa Giulia

Εικόνα 18: Αναθηματικός πίνακας της Νίνιον που ανακαλύφθηκε στην Ελευσίνα, αναπαριστά τη Δήμητρα, την Περσεφόνη και τους συμμετέχοντες στα Μυστήρια, τους μύστες, με στεφάνια στα μαλλιά και κλαδιά στα χέρια (ιάκχους)

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Βερεττάς, Μ., 2006. *Ο γάμος στην αρχαία Ελλάδα. Η καταγωγή του θεσμού – η γαμική συναλλαγή – η τριήμερη γαμήλια τελετή*.
- Βερόγκου, Μ. 2013. Η γέννηση των παιδιών στην αρχαία Αθήνα. *Ιστοριομνήμονες*.
- Cantarella, E. (1998). *Woman in ancient Greece, Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*, μτφ. Δημάκης Π., Αθήνα: Παπαδήμα.
- Δεσποίνη, Α. (1996). *Ελληνική Τέχνη, «Αρχαία χρυσά κοσμήματα»*. Εκδοτική Αθηνών.
- Fantham, E, 2004. *Οι γυναίκες στην αρχαιότητα*, μτφ. Κ Μπούρα. Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- Flacelière, R., *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*, Αθήνα 2007.
- Λιβέρη, Α. *Η χρήση των αρωματικών φυτών και βοτάνων για την παρασκευή αρωμάτων και καλλυντικών στην ελληνική αρχαιότητα*. Αθήνα 1997.
- Lorax, N., 2000. *Αρχαία Ελλάδα γένος θηλυκού*, μτφ. Κουτέζη Μ., Αθήνα:Μεταίχμιο.
- Μανακίδου, Φ., 2015. Έν οίκω και έν δήμω. Όψεις του ιδιωτικού και του δημόσιου βίου μέσα από γραμματειακές και εικονογραφικές μαρτυρίες στην αρχαϊκή και κλασική εποχή. Αθήνα.
- Mosse, C., (1991). *Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαδήμα
- Ξενίδου-Schild, B. (2001). *Οι γυναίκες στην Αρχαιότητα, καταδίκη μνήμης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ερμής
- Ευγκογιάννη, Φ. (2021). Χοροί γυναικών και γυναικεία συμμετοχή στις θρησκευτικές εορτές της Αρχαίας Αθήνας: Αρχαιολογικές και φιλολογικές μαρτυρίες. Μεταπτυχιακή διατριβή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

- Παυλάκου, Δ., 1991. *Το είδωλο στον καθρέφτη της*. Αθήνα.
- Παπαγεωργοπούλου, Μ. (2009). *Η θέση της γυναίκας στην αρχαία Ελλάδα της κλασικής περιόδου*. Μεταπτυχιακή διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
- Παππάς, Θ. Γ., 2007. Προσεγγίσεις στην αρχαία ελληνική παιδεία. Από τον Όμηρο ως τον Ισοκράτη, Αθήνα: Καρδαμίτσα
- Πετροπούλου, Α., 2000, «Οικογενειακοί θεσμοί», στο: Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Ελλάδα Ι: Από την Αρχαιότητα έως και τα Μεταβυζαντινά Χρόνια. Τόμος Α': *Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Αρχαία Ελλάδα*.
- Πούϊκλη, Θ. (2008). *Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα. Εικόνες της αρχαίας Ελληνίδας στα σχολικά βιβλία των αρχαίων ελληνικών του Γυμνασίου*. (Μεταπτυχιακή διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ξενόγλωσση

- Miles, M.M. 1998. «The City Eleusinion». The Athenian Agora 31: i-xxii & 1-290.
- Mathieu, N.C., 1973. «Homme-culture et femme-nature», L'Homme 13.
- Rogers, M. (1996). The troublesome Helpmate: A History of Misogyny in Literature, University of Washington Press, Seattle

Διαδικτυακές πηγές

- https://ekivolosblog.wordpress.com/2013/11/04/%CE%B7-%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%83%CE%BF%CE%BB%CF%89%CE%BD%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BB%CF%85%CE%BA%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3/?fbclid=IwAR3aKPA0b9Wy_86R0nAaZOtpLznDyfjNylr1NiBlvfzdeFHHy_YL6ZMHZY

- https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/anthology/literature/browse.html?text_id=71&fbclid=IwAR2DNmZrGLoW7z3ESv_ICV4fuq5H2TuOOWDvr7E8DsXCfIRtjvzQJitmugQ